

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Методична серія. Випуск 451

Заснована в 2016 році

Л. А. Вовчук, П. М. Тригуб

Історія міжнародних відносин (1789-1945 рр.)

Методичні рекомендації

Миколаїв – 2025

УДК 327 (07)
В 61

Рекомендовано до друку кафедрою міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 2 від 19 вересня 2024 р.).

Рецензенти:

І. Я. Тодоров – д-р іст. наук, професор кафедри міжнародних студій та комунікацій Ужгородського національного університету.

Ю. В. Котляр – д-р іст. наук, професор кафедри історії, перший проректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Вовчук Л. А.

В 61 Історія міжнародних відносин (1789-1945 рр.) : метод. рек. / Л. А. Вовчук, П. М. Тригуб. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. – 112 с. – (Методична серія; вип. 451).

Методичні рекомендації містять плани, завдання, літературу та рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія міжнародних відносин (1789-1945 рр.)», що допоможуть та полегшать студентам підготовку до них.

Призначені для студентів 1 курсу факультету політичних наук спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

УДК 327 (07)

ВСТУП

Метою курсу є формування у студентів історичного мислення на основних знань щодо процесів розвитку міжнародних відносин, еволюції дипломатичної сфери, розуміння ними закономірностей та специфіки дипломатії у зазначений період.

Завданнями курсу є ознайомлення студентів із понятійно-категоріальним апаратом дисципліни «Історія міжнародних відносин», яка є продовженням курсу «Історія міжнародних відносин (із найдавніших часів до 1789 р.)», який студенти першого курсу починають вивчати у першому семестрі. Він охоплює період із 1789 по 1945 рр., тобто від Французької революції до закінчення Другої світової війни. Даний курс відноситься до професійних дисциплін і має відігравати провідну роль у формуванні знань, умінь і навичок майбутнього спеціаліста щодо особливостей зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності провідних акторів вищезазначеного періоду.

Очікувані результати навчання.

Загальні компетентності студента:

- **ЗК2.** Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі і знань про природу і суспільство, та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового образу життя.
- **ЗК3.** Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- **ЗК6.** Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- **ЗК8.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- **ЗК13.** Здатність бути критичним і самокритичним.
- **СК1.** Здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій.

- **СК2.** Здатність аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному.
- **СК3.** Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.
- **СК9.** Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.
- **СК10.** Здатність аналізувати структуру та динаміку міжнародних суспільних комунікацій, виявляти їх вплив на міжнародну систему, державні та суспільні інститути.

Результати навчання студента:

- **РН 01.** Знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.
- **РН 03.** Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародним акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.
- **РН 06.** Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.
- **РН 07.** Здійснювати опис та аналіз міжнародної ситуації, збирати з різних джерел необхідну для цього інформацію про міжнародні та зовнішньополітичні події та процеси.

Студент повинен знати і вміти з дисципліни:

- утворення США та їх входження у систему міжнародних відносин;

- європейські дипломатії в період Великої Французької революції та наполеонівських воєн;
- формування Віденської системи міжнародних відносин;
- східне питання у європейській політиці кінця XVIII – початку XX ст.;
- зовнішню політику США та латиноамериканських країн XIX – на початку XX ст.;
- дипломатії європейських країн від закінчення Кримської війни до Франкфуртського миру;
- дипломатію європейських країн останньої чверті XIX ст.;
- колоніальну експансію європейських держав і США, завершення боротьби за розподіл світу та перших воєн за його переділ;
- загострення далекосхідної проблеми в кінці XIX – початку XX ст.;
- утворення двох антагоністичних військово-політичних блоків та загострення боротьби між ними в 1907–1913 рр.;
- міжнародні відносини та зовнішню політику в період Першої світової війни;
- створення Версальсько-Вашингтонської системи та її краху (1920–30-і роки);
- міжнародні відносини та зовнішню політику періоду Другої світової війни;
- на практиці застосовувати набуті знання про особливості міжнародних відносин та дипломатій країн Європи, США, Азії та Африки упродовж 1789–1899 рр.;
- на практиці застосовувати набуті знання про особливості міжнародних відносин та дипломатій країн Європи, США, Азії та Африки упродовж 1900–1945 рр.

Тема 1

Бенджамін Франклін як дипломат (2 год.)

План:

1. Становлення Б. Франкліна як науковця та громадського діяча. Ідеї Просвітництва у творчості Б. Франкліна.
2. Початок дипломатичної кар'єри. Місія в Англії.
3. Участь Б. Франкліна у війні за незалежність.
4. Дипломатична діяльність на посаді посла США у Франції. Підписання союзного договору 1778 р.
5. Завершення війни за незалежність. Версальський мирний договір 1783 р.

Методичні поради

Відповідаючи на *перше питання*, перш за все потрібно визначити ті історичні умови, в яких формувалась особистість Бенджаміна Франкліна. Доцільно коротко охарактеризувати розвиток англійських колоній у Північній Америці з початку їх виникнення і до розгортання ними боротьби за незалежність.

Потім подаємо біографічні дані про Б. Франкліна до початку війни американського народу за незалежність (дитячі та юнацькі роки, видавнича діяльність, заснування Філадельфійського дискусійного клубу, Американського філософського товариства, першої в Америці публічної бібліотеки, Філадельфійської академії, наукова діяльність, обрання його членом кількох академій європейських країн).

При цьому потрібно зупинитися на просвітницьких ідеях цього видатного вченого і дипломата. Просвітництво – широка ідейна течія, яка відображала антифеодальні, антиабсолютистські настрої освіченої частини населення у другій половині XVII – XVIII столітті. Просвітництво зародилося практично одночасно у країнах Західної Європи: Британії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Італії, Іспанії, Португалії, але швидко поширилося по всій Європі, включно з Річчю Посполитою і Російською імперією. Велику роль у його становленні відіграв швидкий розвиток природознавства та книгодрукування. Просвітницькі ідеї поширювалися й у Північній Америці.

Просвітники мали широкий світогляд, в якому виділялися концепція освіченого абсолютизму, ідея цінності людини, критика церкви, патріотизм, осуд експлуатації людини людиною, утвердження самосвідомості і самоцінності особи. Цим просвітники відрізняються від просвітителів, якими є всі носії освіти і прогресу.

Зверніть увагу на твір Б. Франкліна **«Історичний нарис Конституції й уряду Пенсільванії з моменту її виникнення» (1775)»,** де представлені його просвітницькі ідеї.

У другому питанні потрібно висвітлити початок дипломатичної кар'єри Б. Франкліна (упродовж 1757–1775 рр.). Більш докладно повідомити про виконання ним функцій представника північноамериканських колоній у Лондоні (1762–1765 рр.).

Третє питання присвячене участі Б. Франкліна у боротьбі за незалежність північноамериканських колоній. Тут слід зупинитися на його участі у роботі 2-го Континентального Конгресу, у підготовці Декларації про незалежність 1776 р., обранні президентом Законодавчих зборів штату Пенсильванія у 1785 р., депутатом Конституційного Конвенту з підготовки Конституції 1787 р.

У четвертому питанні потрібно розкрити дипломатичну діяльність Франкліна на посаді посла США у Франції. Закцентувавши увагу на підписанні американсько-французького союзного договору 1778 р., визначивши його ключові аспекти.

У п'ятому питанні потрібно висвітлити завершення війни за незалежність та подати аналіз Версальського мирного договору 1783 р., згідно з яким Англія визнала незалежність США, віддавши їм територію від північного кордону Массачусетсу до південного кордону Джорджії, а на заході – до річки Міссісіпі (сірим кольором на мапі зображено 13 штатів США).

Територія США після підписання Версальського мирного договору

Питання для контролю і самоконтролю

1. Визначте ту історичну обстановку в англійських колоніях Північної Америки, в якій формувався світогляд Б. Франкліна, його становлення як науковця і громадського діяча.
2. Доведіть прогресивність і обмеженість поглядів науковця.
3. Сформулюйте причини, які привели до війни північноамериканських колоній Великобританії за незалежність.

4. Визначте участь Б. Франкліна у розробці Декларації про незалежність.
5. Охарактеризуйте діяльність Б. Франкліна як посла США у Франції, його участь у розробці договору 1778 р.
6. Покажіть участь видатного американського дипломата у виробленні Версальського договору 1783 року. Яке значення мав цей договір для США та інших провідних країн світу?

Запам'ятайте ці дати

1706–1790 рр. – життя і діяльність Бенджаміна Франкліна.

1775–1783 рр. – війна США за незалежність.

1776 р., 4 липня – Декларація про незалежність США.

1778 р. – договір про союз США і Франції.

1783 р. – Версальський мирний договір між США і Великою Британією.

Література

1. Бенджамін Франклін. Автобіографія. Харків: «Фоліо», 2020. 256 с.

2. Бенджамін Франклін: просвітитель, учений, політик. URL: <https://kpi.ua/franklin>

3. Історія США: Американська революція та війна за незалежність. *Історія на карті*. 2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hZ3hOChhcHI>

4. Плюта Н., Мартинчук І. Війна за незалежність США: початок війни. Перший континентальний конгрес. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5 (11). URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/4712>

Тема 2

Наполеон як дипломат (4 год.)

План:

1. Початок військової та політичної кар'єри Наполеона Бонапарта. Зовнішня політика Директорії.
2. Європейські дипломатичні відносини в наполеонівську добу. Перший етап дипломатичної діяльності Наполеона (1799–1807):
 - ставлення Наполеона до Англії, Австрії, Росії. Ам'єнський мир (1802);
 - міжнародні відносини у 1802–1806 рр. Розгром Пруссії;
 - континентальна блокада Англії та Тільзітський мирний договір.
3. Другий етап дипломатичної діяльності Наполеона Бонапарта (1807–1815):
 - побачення в Ерфурті, назрівання конфлікту з Росією;
 - Вітчизняна війна 1812 року та дипломатичні принципи Олександра I та М. І. Кутузова. Розстановка дипломатичних сил під час війни;
 - Битва під Лейпцигом. Шомонський трактат. Захоплення Парижа.

Методичні поради

У першому питанні доцільно коротко подати біографічні дані Наполеона, зупинитися на початку його політичної і військової діяльності (1793 р. – взяття Тулона), дати характеристику його дій у контексті зовнішньої політики Директорії. Саме в часи Директорії у 1796-1799 рр. Наполеон Бонапарт здійснив похід до Італії, розгромивши австрійські війська й уклавши Кампо-Формійський мирний договір 1797 р., згідно з яким «природними межами» Франції визнавалися: Рейн, Альпи, Середземне море, Піреней, Атлантичний океан. За угодою Цизальпійська республіка була утворена з Ломбардії, герцогств Реджіо, Модена, Мірандола, з трьох легатств – Болонського, Феррарського та Романського, з Вальтеліни й частини венеційських володінь на правому березі Адідже – Бергамо, Бреція, Кремона та Полезіна. Австрія також визнавала Лігурійську республіку. Іонічні острови відходили до Франції. Саме під час

підписання цього договору проявилася не лише дипломатична майстерність Наполеона, але й його нестриманість під час ведення переговорів (епізод з австрійським уповноваженим Кобенцлем).

У цьому питанні також потрібно висвітлити єгипетський похід Наполеона та його невдачу.

Розглядаючи *друге питання*, слід охарактеризувати зовнішньополітичну діяльність Наполеона Бонапарта як першого консула та імператора з 1799 року до 1807 року. Перш за все, потрібно зупинитися на ставленні французького лідера до Англії, Австрії і Росії, назвавши причини такого ставлення. Потім потрібно розкрити його роль як політичного діяча в укладенні Люневільського (1801 р.), Паризького (1801 р.), Ам'єнського (1802 р.), Пресбурзького (1805 р.) та Тільзітського (1807 р.) договорів.

Розкриваючи питання про оголошення Францією континентальної блокади Англії (1806-1814 рр.), назвіть причини цієї блокади та її наслідки для європейського континенту. Дайте характеристику Декрету Наполеона I про континентальну блокаду (21 листопада 1806 р.), що в подальшому був доповнений Міланськими (23 листопада 1807 р./7 грудня 1807 р.) та Тріанонським (5 серпня 1810 р.) декретами. Особливу увагу приділіть Тільзітському договору 1807 р. між Росією і Францією, між Францією і Пруссією, проаналізувавши їх тексти.

Третє питання включає у себе характеристику дипломатичної діяльності Наполеона на завершальному етапі політичної, військової і дипломатичної кар'єри Наполеона I. Відповідь починаємо з Ерфуртського побачення Наполеона і Олександра I, яке тривало упродовж 27 вересня – 14 жовтня 1808 р. Під час цієї зустрічі двох імператорів була укладена франко-російська конвенція 30 вересня (12 жовтня), згідно з якою Наполеон добився підтвердження союзницьких зобов'язань від Росії, однак змушений був погодився на приєднання до неї Дунайських князівств.

Надалі потрібно розкрити передумови, причини початку та наслідки Вітчизняної війни 1812 р. При цьому висвітлити погляди М. І. Кутузова і Олександра I на роль Росії в Європі, розстановку дипломатичних сил під час війни, битву під Лейпцигом, захоплення Парижа, а також Шомонський трактат (1814 р.) – низка окремих, але однаково сформульованих угод

між Австрією, Пруссією, Російською імперією та Англією щодо утворення 6 антифранцузької коаліції.

Запам'ятайте ці дати

- 1769–1821** – життєвий шлях Наполеона Бонапарта.
- 1797** – Кампо-Формійський мирний договір Франції з Австрією.
- 1799** – прихід Наполеона до влади як першого консула.
- 1801** – Люневільський договір Франції з Австрією.
- 1801** – Паризький договір Франції з Росією.
- 1802** – Ам'єнський договір Франції з Англією.
- 1805** – Пресбурзький мир Франції з Австрією.
- 1806** – континентальна блокада Англії.
- 1807** – Тільзйтський мирний договір з Пруссією і Росією.
- 1808** – Ерфуртське побачення Наполеона з Олександром I.
- 1812** – Вітчизняна війна Росії з Наполеоном.
- 1814** – Шомонський трактат.
- 1815** – Сто днів. Битва під Ватерлоо і кінець кар'єри Наполеона.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Згадайте основні події Великої Французької революції кінця XVIII століття (взяття Бастилії, Декларація прав людини і громадянина, встановлення конституційної монархії, повалення монархії, страта короля, початок революційних воєн, жірондисти і яacobінці при владі, переворот 9 термідора (27 липня 1794 р.).
2. Як починалася військова кар'єра Наполеона? В яких подіях Великої Французької революції він брав участь?
3. В який період історії Франції Наполеон вперше проявив себе як полководець і дипломат? Які його здібності переважали: полководця чи дипломата?
4. Охарактеризуйте зовнішню політику Директорії. Як із цією політикою пов'язана діяльність Наполеона?
5. Визначте ставлення Наполеона до провідних європейських країн (Англія, Росія, Австрія, Пруссія).
6. Розкрийте зміст Люневільського та Ам'єнського договорів.
7. Як змінилась ситуація в Європі внаслідок перемог Наполеона увійні з Росією, Англією, Австрією і Пруссією?
8. Розкрийте суть і значення Тільзйтського миру.
9. Як була перекроєна Наполеоном політична карта Європи у рокийого найбільшої могутності і слави?

10. Визначте причини невдачі французького імператора під час війни з Росією.
11. Крах дипломатії Наполеона в останні роки його влади (1813-1815 рр.). Чому історія не дала йому шансу під час «ста днів»?
12. Вкажіть на досягнення і прорахунки дипломатії Наполеона.

Література

1. Захарчук О. Наполеон І Бонапарт. *Енциклопедія історії України*: Т.7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Napoleon_I
2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.41-64.
3. Континентальна блокада. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3: К - М. 792 с.
4. Тарле Е. Наполеон. Исторический портрет. Київ: Дніпро, 1992. 415 с.

Тема 3

Дипломатичне мистецтво Талейрана (2 год.)

План:

1. Початок кар'єри.
2. Талейран – міністр закордонних справ Директорії.
3. Дипломатичний слуга Наполеона.
4. На службі у Людовика XVIII.
5. Останні роки життя «генія дипломатії».

Методичні поради

Відповідь на *перше питання* розпочинається з короткої розповіді про дитячі й юнацькі роки, навчання у семінарії Сен-Сюльпіс і Сорбонні, початок релігійної діяльності Шарля Моріса де Талейрана-Перігора. Більш детально потрібно зупинитися на його діяльності як депутата від духовенства у Генеральних Штатах. Саме у часи Великої Французької революції починається його дипломатична діяльність: він виїжджає до Англії з метою ведення переговорів щодо запобігання війни з нею, але його місія завершується безуспішно. Необхідно пояснити, чому у 1794 р. Талейран змушений був емігрувати до США і зайнятися там фінансовою і підприємницькою діяльністю.

У *другому питанні* зосереджуєте увагу на діяльності Талейрана як міністра закордонних справ Директорії. У 1796 р. він одержує дозвіл на повернення до Франції і робить стрімку кар'єру (пояснити, завдяки яким обставинам стає міністром закордонних справ Франції, замінивши Шарля Делакруа). Саме у цей час Талейран зближується з Наполеоном (за яких обставин?), вони стають союзниками. Міністр допомагає генералу Бонапарту стати першим консулом (з'ясуйте, у чому полягала його допомога).

Третє питання стосується діяльності Талейрана як міністра, друга і, водночас, слуги Наполеона: участь у захопленні і страті герцога Енгієнського, у підписанні Пресбурзького і Тільзйтського договорів. Поясніть, чому при підписанні договору з Росією він добивався пом'якшення його умов. Зверніть увагу на особисте життя дипломата. Поясніть, чому після Тільзйтського миру Талейран пішов у відставку.

Четверте питання присвячується найбільш плідному пе-

ріоду діяльності великого дипломата – службі у короля Людовика XVIII. Тому необхідно з'ясувати його роль у роботі Віденського конгресу, намаганні розколоти переможців Наполеона, уклавши таємний договір Франції від 3 січня 1815 р. з Австрією й Англією проти Росії і Пруссії (проаналізуйте текст договору за навчальним посібником «Історія міжнародних відносин. Ч.ІІ. 1789–1918. – С.67-69). Поясніть причини чергової відставки Талейрана.

Останні роки життя «генія дипломатії» становлять зміст *п'ятого питання*. Тут слід особливо виділити час і основні напрямки роботи дипломата на посаді посла в Англії: зближення Великої Британії і Франції, відторгнення Бельгії від Голландії. Слід пояснити причину відставки Талейрана з посади посла. Повідомте про останні роки життя і смерть.

Нагороди Талейрана

Великий хрест ордена Почесного легіону; Орден Святого Духа; Орден Святого Михаїла; Орден Святого апостола Андрія Первозванного і, разом з ним, орден Святого Олександра Невського й орден Святої Анни I ступеня (Російська імперія); Орден Золотого руна (Іспанія); Королівський угорський орден Святого Стефана; Великий хрест ордена Червоного орла (Пруссія); Великий хрест ордена Чорного орла (Пруссія); Орден Слона (Данія); Орден Святого Губерта (Баварія); Династичний орден Рутової корони (Саксонія); Великий хрест ордена Лева і Сонця (Персія) та інші нагороди.

Запам'ятайте ці дати

1754–1838 – життєвий шлях Талейрана.

1814–1815 – Віденський конгрес.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте початок кар'єри Талейрана.
2. Які фактори схилили його до дипломатичної діяльності?
3. Дайте характеристику його діяльності під час Французької революції.
4. Чим відзначився Талейран як міністр закордонних справ Директорії?
5. Покажіть його дипломатичну діяльність як наполеонівського міністра закордонних справ.

6. Поміркуйте, чому Талейран залишив свою посаду у часнай-більшого піднесення могутності і слави Наполеона.
7. Талейран на Віденському конгресі. Чому він незабаром пішов у відставку?
8. Чому Талейрана назвали «генієм дипломатії»?

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 67-69.
2. Ціватий В. Г. Зовнішньополітичний концепт і модель дипломатії Шарля Моріса де Талейрана-Перігора (1754–1838): історико-інституціональний контекст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 370-378.
3. Швець О. «Порцелянові» історії. Факти. 2022. 13 лютого. URL: <https://fakty.ua/396175-figurka-dnya-br-laquo-farforovye-raquo-istorii-br-13-nbsp-fevralya-2022>

Тема 4

Віденська система міжнародних відносин (2 год.)

План:

1. Підготовка Віденського конгресу. Позиції Олександра I, Меттерніха, Талейрана, Каслрі.
2. Дипломатична боротьба навколо польсько-саксонського та німецького питань. Таємний Віденський договір 1815 р.
3. Заключний акт Віденського конгресу (9 червня 1815 р.). Віденський регламент 1815 р.
4. Утворення Священного Союзу.

Методичні поради

Даючи відповідь на *перше питання*, потрібно проаналізувати ситуацію в Європі напередодні Віденського конгресу, зацентрувавши увагу на розгромі Наполеона, його депортації на острів Ельба, відновленні у Франції династії Бурбонів, ліквідації умов Тільзітського та інших договорів, укладених європейськими державами з Наполеоном. Скликання конгресу передбачалося Паризьким договором від 18/30 травня 1814 р. Це була міжнародна конференція, організована за ініціативи Росії, Великої Британії, Австрії, Пруссії після завершення війн антифранцузьких коаліцій проти наполеонівської Франції. Віденський конгрес розпочав роботу 1 вересня 1814 р. і тривав до 9 червня 1815 р. У ньому взяли участь 216 представників усіх європейських держав, окрім Туреччини. Сформулюйте позиції глав делегацій Росії, Австрії, Англії, Пруссії і Франції на конгресі. Вказавши при цьому, кому серед представників належала найважливіша роль.

Необхідно зазначити, що головними завданнями конгресу були: реставрація монархічних режимів у країнах, захоплених Наполеоном (назвіть ці країни); послаблення Франції і створення гарантій проти відновлення наполеонівської імперії і спроб нових завоювань; задоволення територіальних домагань країн-переможниць шляхом переділу Європи і колоній.

Друге питання присвячене дипломатичній боротьбі на конгресі навколо польсько-саксонського питання. З'ясуйте пропозицію Талейрана російському цареві стосовно Польщі і Саксонії, яку з гнівом відкинув Олександр I. Поясніть, яка з

того була б вигода для Франції. Проти наміру царя приєднати герцогство Варшавське виступив і лорд Каслрі. Зупиніться на намірі Олександра I посісти на польський престол як конституційний монарх, спробах Меттерніха і Каслрі залучити на свою сторону прусського короля проти Росії. Поясніть, чим закінчилася суперечка навколо польсько-саксонського питання. Ще раз розгляньте текст таємного договору від 3 січня 1815 р. Ви знаєте суть німецького питання, яке обговорювалося на Віденському конгресі, зробіть повідомлення про утворення Німецького союзу.

У *третьому питанні* потрібно проаналізувати головні аспекти Заключного акту Віденського конгресу (9 червня 1815 р.) та Віденського регламенту 1815 р. Ознайомитися з ними можна за документами навчального посібника [2] (с. 69-75). Розгляньте територіальні зміни, передбачені Заключним актом.

Відповідаючи на *четверте питання*, розкрийте передумови, причини, мету утворення Священного Союзу, назвавши ініціатора його створення. Вкажіть, які країни доєдналися до цього союзу, а які – ні (поясніть, чому?). Дайте аналіз нормативно-правових документів: Акт Священного Союзу, Аахенський протокол, протокол Троппауського конгресу, протокол Веронського конгресу.

Завершення Віденського конгресу та остаточне повалення Наполеона I ознаменувало створення Віденської системи міжнародних відносин, основними принципами якої стали: баланс сил; політика провідних європейських країн мала реакційний, загарбницький характер; ігнорування національного принципу й, особливо, прав малих народів і народностей; придушення революційних рухів. Руйнування Віденської системи відбувалося поступово, внаслідок революцій 1830 і 1848-1849 рр., Кримської війни і поразки в ній Росії, об'єднання Італії й об'єднання Німеччини.

Запам'ятайте ці дати

1814–1815 рр. – робота Віденського конгресу.

1815, 3 січня – таємний договір Австрії, Англії і Франції проти Росії і Пруссії.

1815, 9 червня – Заключний акт Віденського конгресу.

1815 – Віденський регламент.

1814 – утворення Священного Союзу.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Проаналізуйте ситуацію в Європі напередодні Віденського конгресу.
2. Хто виступив ініціатором (ініціаторами) проведення Віденського конгресу?
3. Визначте місце і роль на цьому конгресі видних політичних фігур європейських країн (Олександра I, Меттерніха, Каслрі, Талейрана).
4. Виділіть основне питання, навколо якого розгорнулася гостра боротьба на конгресі.
5. Дайте оцінку таємному Віденському договору від 3 січня 1815 р.
6. Чому Олександр I, довідавшись про цей договір, не посварився з його учасниками?
7. Як було розв'язане німецьке питання?
8. У чому полягав принцип легітимізму, запропонований Талейраном?
9. Охарактеризуйте територіальні зміни, які сталися після Віденського конгресу.
10. Розкрийте основні принципи Віденської системи міжнародних відносин.
11. Проаналізуйте зміст Віденського регламенту.
12. На яких принципах був заснований «Священний союз»? Дайте характеристику його етапів.
13. Проаналізуйте рішення конгресів «Священного союзу».

Література

1. Захарчук О. Наполеон I Бонапарт. *Енциклопедія історії України*: Т.7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Napoleon_I

2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.67-77, 80-83, 85-86.

3. Jarrett M. The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy After Napoleon. London New York: I.B. Tauris, 2013. 522 p.

Тема 5

Російсько-турецькі відносини в першій половині XIX століття (2 год.)

План:

1. Російсько-турецька війна 1806-1812 рр. Бухарестський мирний договір (28 травня 1812 р.).
2. Повстання в Греції (1821 р.) та його наслідки. Петербурзький протокол (1826 р.).
3. Російсько-турецька війна 1828-1829 рр. Адріанопольський мир.
4. «Східне питання» у 1830-40-ві рр.:
 - турецько-єгипетський конфлікт 1832-1833 рр. та роль Росії;
 - Союзний договір між Росією та Османською імперією (1833 р.) та російсько-австрійські конвенції «про недоторканість Османської імперії» (1833 р.);
 - Лондонські конвенції 1840-1841 рр.

Методичні поради

У першому питанні необхідно назвати причини загострення відносин Росії з Туреччиною на початку XIX ст., які пов'язані зі змінами позиції османського уряду щодо режиму чорноморських проток для російських суден, закріплених російсько-турецькими договорами 1799 і 1805 рр. Висвітліть причини і наслідки російсько-турецької війни 1806- 1812 рр., територіальні надбання Росії за текстом Бухарестського мирного договору 1812 р., звернувши особливу увагу на статті V і VIII, які стосуються народів Молдавії, Валахії і Сербії.

У другому питанні слід розповісти про грецьке повстання 1821 року та жорстоке його придушення турецькою владою. Дайте оцінку реакції європейських держав, проаналізуйте зміст Петербурзького протоколу 1826 р.

У третьому питанні повідомте про російсько-турецьку війну 1828-1829 рр., детально прокоментуйте зміст Адріанопольського трактату, приділивши увагу: територіальним надбанням Росії; статусу для Молдавії, Валахії і Сербії, що передбачався цим договором; російським економічним вигодам; питанню чорноморських проток.

Розглядаючи *четверте питання*, присвячене «Східному питанню» у 1830-40-ві рр., викладіть суть турецько-єгипетського конфлікту 1832-1833 рр., проаналізуйте зміст Ункіяр-Іскелеського трактату від 26 червня (8 липня) 1833 р., поясніть, чому цей договір став блискучим успіхом російської дипломатії і викликав незадоволення європейських політиків, насамперед Пальмерстона. Доведіть, що Лондонські конвенції 1840-1841 рр. значно погіршили становище Росії у районі Чорноморських проток.

Запам'ятайте ці дати

1806-1812 рр. – російсько-турецька війна.

1812 р. – Бухарестський мир.

1826 р. – Петербурзький протокол.

1828-1829 рр. – російсько-турецька війна.

1829 р. – Адріанопольський трактат.

1833 р. – Ункіяр-Іскелеський мирний договір.

1840-1841 рр. – Лондонські конвенції про Чорноморські протоки.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Дайте характеристику міжнародного становища Росії і Туреччини на початку XIX ст.
2. Російсько-турецькі угоди про Чорноморські протоки 1799 і 1805 рр.
3. Російсько-турецька війна 1806-1812 рр.: причини, характер, хід.
4. Основні умови Бухарестського миру.
5. Фактори, які спричинили загострення «східного питання» у 20 -х рр. XIX ст.
6. Позиції Росії, Англії, Франції й Австрії щодо «східного питання».
7. Грецький чинник у «східному питанні».
8. Зміст Петербурзького протоколу 1826 р.
9. Російсько-турецька війна 1828-1829 рр.: причини, характер, хід.
10. Основні умови Адріанопольського миру.
11. Турецько-єгипетський конфлікт 1832-1833 рр. та роль Росії.
12. Ункіяр-Іскелеський договір 1833 р.
13. Лондонські конвенції 1840 і 1841 рр.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.90-108.
2. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosin_i_ta_svitova_politika
3. Петренко Є. Д. Російсько-турецька війна 1806–1812. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rosijsko_turetska_1806
4. Петренко Є. Д. Російсько-турецька війна 1828-1829. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rosijsko_turetska_1828

Тема 6

Паризький конгрес (2 год.)

План:

1. Причини Кримської війни 1853-1856 рр., цілі сторін.
2. Етапи війни. Дипломатична діяльність великих держав під час війни.
3. Паризький конгрес (1856). Позиції провідних держав.
4. Умови Паризького мирного договору та його наслідки для Росії.

Методичні поради

Даючи відповідь на *перше питання*, першочергово охарактеризуйте міжнародну обстановку напередодні Кримської війни: революція 1848–1849 рр. в європейських країнах – Франції, Австрії, Пруссії, Італії – та її результати, чартистський рух в Англії, посилення антикріпосницького руху у Російській імперії. Росія посилала свою гегемоністську роль в Європі, у Франції утворилася Друга імперія Наполеона III. Велика Британія тримала лідерство у колоніальних загарбаннях і претендувала на провідну роль у світовій політиці. Ці положення підтвердьте конкретними фактами.

Водночас між провідними європейськими державами загострилися протиріччя. Головним вузлом протиріч стали Балкани, Константинополь і Чорноморські протоки. Кожна з великих держав, за винятком хіба що Пруссії, мала власні інтереси у цьому регіоні. Англія хотіла тримати Чорноморські протоки під своїм контролем, оберігаючи сухопутний шлях до Індії. Франція претендувала на Східне Середземномор'я (Сирія, Ліван), прагнула утвердитися у Північній Африці. Росія бажала взяти під свій захист православне населення Балканського півострова і забезпечити контроль над Константинополем і Чорноморськими протоками, Австрія хотіла поширити свій вплив на Балканах, що неминуче посилювало її суперництво з Росією. Туреччина, яка значно ослабла і знаходилася у кризовому становищі, була об'єктом зазіхань і експансії з боку цих провідних чотирьох європейських держав, зокрема російський цар Микола I запропонував Англії план поділу Туреччини, про що свідчать його розмови з англійським послом у Росії Г. Сеймуром (проілюструйте це відповідним документом).

Виходячи з вищезазначеного, сформулюйте причини Кримської війни, невдачу місії Меншикова, суперечки про ключі від святих місць.

У другому питанні потрібно визначити і коротко охарактеризувати основні етапи Кримської війни, а саме: 1) переддень війни – окупація російськими військами Молдавії і Валахії 21 червня 1853 р.; 2) оголошення Туреччиною війни Росії (жовтень 1853 р.); 3) лютий 1854 р. – вступ Англії і Франції у війну; з серпня 1855 р. до березня 1856 р. – дипломатична боротьба після падіння Севастополя і проведення Паризького конгресу. У доповіді стануть документи навчального посібника «Історія міжнародних відносин. Ч.П. 1789–1918 рр.»: союзний договір між Великою Британією, Францією і Туреччиною від 12 березня 1854 р., англо-французький союзний договір від 10 квітня 1854 р., союзний договір між Австрією, Великою Британією і Францією від 2 грудня 1854 р.

У третьому питанні потрібно висвітлити процес організації, проведення і результати Паризького конгресу (1856 р.), зосередивши увагу на позиціях провідних держав. Проаналізуйте ультиматум Австрії (грудень 1855 р.) Росії: «П'ять пунктів, пред'явлених Австрією Росії...» (див.: Історія міжнародних відносин. Ч.П. 1789–1918 рр. – С. 112–113). Розкрийте роль російського міністра закордонних справ О. Горчакова на цьому конгресі, вказавши на його здобутки для Російської імперії. З якою країною він вів таємні переговори щодо пом'якшення умов для Росії? Чому ця країна погодилася на підтримку Росії?

У 1856 році князь Горчаков дав зрозуміти, що Росія не відмовляється від права голосу в європейських міжнародних питаннях, але тільки збирається з силами для майбутнього: «La Russie ne boude pas – elle se recueille» («Росія не відмовляється – вона зосереджується»). Ця фраза мала великий успіх в Європі і була прийнята за точну характеристику політичного становища Росії після Кримської війни.

Четверте питання присвячене аналізу Паризького трактату від 18/30 березня 1856 р.

Запам'ятайте ці дати

1853–1856 рр. – Кримська (Східна) війна.

1856 р. – Паризький конгрес.

1856 18/30 березня – Паризький трактат.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте міжнародну обстановку напередодні Кримської війни.
2. Які цілі ставила місія Меншикова?
3. Сформулюйте причини і цілі воюючих держав.
4. Чому Англія і Франція виступили на боці Туреччини?
5. Що спонукало Сардинію виступити проти Росії?
6. Визначте позицію Австрії під час війни.
7. Визначте позицію Пруссії під час війни.
8. Викладіть зміст чотирьох пунктів вимог союзників до Росії.
9. Сформулюйте позиції сторін на Паризькому конгресі.
10. Викладіть умови Паризького миру.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч.ІІ. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 108-120.
2. Кульчицький С. В. Паризький мирний договір 1856. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Paryzkyj_myrynij_1856
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosini_ta_svitova_politika

Тема 7

Дипломатія Наполеона III (2 год.)

План:

1. Початок дипломатичної кар'єри Луї Наполеона (1848–1852).
2. Європейська політика Наполеона III у другій половині 1850-х –1860-ті рр.:
 - погіршення англо-французьких відносин та зближення з Росією;
 - італійське питання та франко-австрійські відносини;
 - ставлення Франції до польського повстання 1863 р.
3. Колоніальна політика Наполеона III:
 - війна в Індокитаї;
 - мексиканська авантюра;
 - колоніальні загарбання в Африці.

Методичні поради

Перше питання стосується початку дипломатичної кар'єри Луї Наполеона. Майбутній імператор народився у 1808 р., провів бурхливу і повну пригод юність, у 1840 р. зробив невдалу спробу державного перевороту, внаслідок чого палата перів французького парламенту засудила його до довічного ув'язнення у фортеці. У 1846 р. він утік з в'язниці, перебрався до Лондона. Там йому дала притулок куртизанка, і Луї Наполеон став її утриманцем.

Дізнавшись про відречення від престолу Луї-Філіпа у лютому 1848 р., Луї Наполеон пише тимчасовому уряду Франції листа: «Панове, народ Парижа знищив останні сліди іноземного вторгнення, і я поспішаю встати під прапори Республіки». У квітні 1848 р. у Франції відбуваються вибори до парламенту, куди обрано було багато членів імператорської фамілії, і Луї Наполеон вирішує взяти участь у додаткових виборах 8 червня, де він був обраний відразу у чотирьох департаментах. 20 грудня він був обраний на 4 роки президентом і замислив відновити імперію, для чого розставив своїх людей на ключові пости в уряді й армії. Переворот стався 2 грудня 1851 р., він був підтриманий народом, серед тих, хто чинив опір, було заарештовано 26642 особи, і, внаслідок проведеного 21 грудня 1851 р. плебісциту, більшість французів схвалила переворот. Луї Наполеон був обраний пре-

зидентом на 10 років. 22 листопада 1852 р. на плебісциті 7,8 млн французів схвалили монархічний лад і 2 грудня 1852 р. президент був проголошений імператором.

У роки свого президентства Луї Наполеон здійснив експедицію до Риму, яка повалила Римську республіку і відновила світську владу Папи, що забезпечило йому надзвичайну популярність серед клерикалів і гарантувало підтримку Папи Римського. Продовжувалася колоніальна війна в Алжирі. Європейські країни визнали Луї Наполеона як президента і як імператора.

Друге питання стосується європейської політики Наполеона у другій половині 1850-х – 60-х рр. По-перше, слід зазначити, що Наполеон III став схилитися до зближення з Росією, чого вимагали французькі економічні інтереси. Наведіть приклади, які свідчать про таке зближення. З'ясуйте причини, чому у зазначений час не вдалося укласти франко-російський союз. По-друге, одночасно погіршилися англо-французькі суперечності у зв'язку з утворенням Румунії, спробою замаху на Наполеона III. По-третє, основним напрямком європейської політики Франції у кінці 50-х рр. XIX ст. став австрійський. Це пояснювалося прагненням Наполеона III видворити з Італії Австрію, підтримати Сардинію в її бажанні об'єднати Італію, приєднати до Франції Савойю і Ніццу. Для цього була проведена відповідна дипломатична підготовка: угода між Наполеоном III і сардинським прем'єром Кавуром у Пломб'єрі 20 липня 1858 р., таємний договір між Росією і Францією від 3 березня 1859 р. Швидкий розгром Австрії завершився укладенням Цюрихського мирного договору від 10 листопада 1859 р. По-четверте, слід вказати на погіршення відносин з Росією у зв'язку з польським повстанням 1863 р.

У *третьому питанні* потрібно охарактеризувати колоніальну політику Наполеона III в Індокитаї (1858-1862 рр.) і Сирії (див. документи у зазначеному навчальному посібнику, с. 121-123), англо-французьку експедицію в Китай 1860 р., мексиканську авантюру (1862-1864 рр.), до якої Луї Наполеон у результаті втратив інтерес. А також колоніальні загарбання Франції в Африці. Вплив цієї країни був розширений у Північній Африці, встановлено протекторат у Тунісі в 1881 р. (Бардо договір). 8 червня 1883 р. між Францією й Тунісом була підписана конвенція про протекторат, із передачею контролю над країною французькому генеральному резиденту, що одночасно був мініст-

ром закордонних справ без його командуючим армією. Ще одним важливим колоніальним здобутком Франції в Північній Африці було Марокко. Ще з 1840-х років вона намагалася проникнути в Марокко, але змушена була, в силу протидії Англії, евакуювати свої війська з марокканської території за Танжерським договором 10 вересня 1844 р. Однак, це тільки на деякий час призупинило активні кроки Франції. Поступово, французьку владу було впроваджено на більшій частині Північної, Західної і Центральної Африки.

Запам'ятайте ці дати

1808-1873 рр. – життєвий шлях Наполеона III.

1848 р. – революція у Франції.

1848-1852 рр. – Друга республіка у Франції.

1852-1870 рр. – Друга імперія у Франції.

1858-1862 рр. – війна Франції в Індокитаї.

1860 р. – участь Франції у Другій опійній війні (1856-1860 рр.) в Китаї.

1858 р., 20 липня – Пломб'єрська угода між Францією і Сардинією.

1859 р. – війна Франції і Сардинії з Австрією.

1862-1867 рр. – мексиканська авантюра Наполеона III.

Питання для контролю і самоконтролю

1. В яких умовах розпочалася дипломатична кар'єра Наполеона III?
2. Що сприяло популярності Наполеона III?
3. Як поставились європейські монархи до проголошення Луї-Наполеона імператором Франції?
4. Що спонукало Наполеона III у другій половині 50-х рр. XIX ст. шукати зближення з Росією?
5. Визначте причини франко-австрійської війни 1859 р. та її наслідки.
6. Визначте ставлення Франції до польського повстання 1863 р.
7. Простежте колоніальну політику Наполеона III в Азії та Африці у 1850-60-х рр.
8. У чому виразився крах мексиканської авантюри?

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.112-129.

2. Луї Наполеон Бонапарт (1808-1873). URL: <http://100gp.ru/2011/01/lu%D1%97-napoleon-bonapart-1808-1873/>

3. Скрипник О. Колоніальна експансія Франції в країни північної Африки у XVII – XIX ст. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2486/1/Kolonial_politikum_in_Afrika.pdf

Тема 8

Роль Бісмарка в об'єднанні Німеччини.

Франко-пруська війна. Європа після Франкфуртського миру (2 год.)

План:

1. Війна з Данією, її причини, результати, наслідки.
2. Австро-пруська війна, її причини, результати, наслідки.
3. Франко-пруська війна: причини і привід, етапи війни, її результати. Франкфуртський мир.
4. Франко-німецькі відносини після Франкфуртського миру. Франко-німецький конфлікт 1874 р. Воєнна тривога 1875 р. та місія Радовіца.
5. Союз трьох імператорів.

Методичні поради

У першому питанні потрібно висвітлити причини, результати та наслідки війни Пруссії з Данією. Пояснити, чому Бісмарк залучив до цього конфлікту Австрію. Проаналізувати австро-дансько-пруський договір від 30 жовтня 1864 р.

У другому питанні – «Австро-пруська війна, її причини, результати, наслідки» – слід звернути особливу увагу на дипломатичну майстерність Бісмарка, яка спонукала Австрію виступити першою у цьому конфлікті. Познайомтесь із текстом Гаштейнської конвенції від 14 серпня 1865 р. (поділ набутих володінь після війни з Данією).

Для Бісмарка було важливим визначити позицію Росії і Франції напередодні австро-пруської війни, тому коротко викладіть підготовку Бісмарка до цього, зосередивши увагу на укладенні союзу з Італією та ході цієї війни, детально проаналізуйте її результати, використавши для цього текст Празького миру від 23 серпня 1866 року. Поясніть, чому Бісмарк не дозволив Вільгельму I «поставити Австрію на коліна». Австрія була виключена з Німецького союзу, Венеція приєднувалася до Італії, Ганновер, Нассау, Гессен-Касель, Франкфурт, Шлезвіг і Гольштейн відійшли до Пруссії.

Одним із найважливіших наслідків австро-пруської війни було утворення Північно-німецького союзу, до якого поряд із Пруссією входило ще близько 30 держав. Усі вони, відповідно до Конституції, прийнятої у 1867 році, утворили єдину тери-

торію із загальними для всіх законами й установами. Зовнішня і військова політика союзу була фактично передана до рук пруського короля, який оголошувався його президентом. Із південно-німецькими державами незабаром був укладений митний і військовий договір. Ці кроки ясно показували, що Німеччина швидко йде до свого об'єднання під верховенством Пруссії. Поза Північнонімецьким союзом залишилися південні німецькі землі (Баварія, Вюртемберг і Баден). Франція робила все можливе, щоб перешкодити Бісмарку включити ці землі до складу Північнонімецького союзу. Наполеон III не хотів бачити на своїх східних кордонах об'єднану Німеччину. Бісмарк розумів, що без війни цю проблему вирішити не вдасться.

У наступні три роки секретна дипломатія Бісмарка була спрямована проти Франції. З'ясуйте відносини Пруссії з Англією, Австрією і Росією у цей час. Характеризуючи відносини із Францією, зупиніться на французьких вимогах до Пруссії про компенсацію за нейтралітет, меморандумі французького міністра закордонних справ Друена де Люїса, переговорах французького посла у Пруссії Бенедетті з Бісмарком, люксембурзькому питанні у відносинах Пруссії і Франції.

У *третьому питанні* з'ясуйте внутрішнє і зовнішнє становище Франції напередодні війни 1870-1871 рр., яка опинилася у дипломатичній ізоляції, а внутрішнє становище виявилось нестійким. Бісмарк шукав будь-якого приводу для війни із Францією, але потрібно було, щоб першою оголосила війну Франція. У цьому плані покажіть значення висунування принца Леопольда Гогенцоллерна на іспанський престол, яке активно проводив Бісмарк. Проте Леопольд відмовився від іспанського престолу, що зруйнувало плани пруського канцлера.

Поки Бісмарк роздумував, якими ще способами можна спровокувати Францію на оголошення війни, французи самі створили прекрасний привід. 13 липня 1870 року до відпочиваючого на Емських водах Вільгельма I ранком заявився французький посол Венсан Бенедетті і передав йому досить нахабне прохання свого міністра Аженора де Граммона – запевнити Францію у тім, що він (король) ніколи не дасть своєї згоди, якщо принц Леопольд знову виставить свою кандидатуру на іспанський престол.

Король, обурений такою дійсно зухвалою для дипломатичного етикету тих часів витівкою, відповів різкою відмовою і перервав аудієнцію Бенедетті. Через кілька хвилин він одержав листа від свого посла у Парижі, в якому говорилося, що

А. Граммон наполягає, щоб Вільгельм власноручним листом запевнив Наполеона III у відсутності у нього всяких намірів завдати шкоди інтересам і гідності Франції. Ця звістка остаточно вивела із себе Вільгельма I. Коли В. Бенедетті попросив нової аудієнції для бесіди на цю тему, він відмовив йому у прийомі і передав через свого ад'ютанта, що сказав своє останнє слово.

Про ці події Бісмарк довідався з депеші, посланої вдень з Емса прусським таємним радником Генріхом Абекемом. Депешу Бісмарку доставили під час обіду. Разом із ним обідали генерал-фельдмаршал Альбрехт Теодор Еміль фон Роон і воєнний начальник Хельмут Карл Бенхард фон Мольтке. Бісмарк прочитав їм депешу. На двох старих солдатів депеша справила найважче враження. Бісмарк згадував, що Роон і Мольтке були так засмучені, що «знехтували стравами і напоями». Закінчивши читання, Бісмарк через якийсь час запитав у Мольтке про стан армії і про її готовність до війни. Мольтке відповів у тому дусі, що «негайний початок війни вигідніший, ніж відтягнення». Після цього Бісмарк відразу за обіднім столом відредагував телеграму і зачитав її генералам. *За посібником «Історія міжнародних відносин. Ч. II. 1789-1918 рр.» (с. 142-143) порівняйте тексти справжньої Емської депеші і сфальсифікованої.*

Публікація «відредагованої» Бісмарком Емської депеші у французькій пресі стала приводом для оголошення Францією війни Пруссії. Після битви під Седаном і здачі 150-тис. армії у фортеці Мец війна Францією була програна. Версеньова революція 1870 року у Парижі повалила Другу імперію.

Коли пруські генерали почали здобувати над французами перемогу за перемогою, жодна велика європейська держава не заступилася за Францію. Це було результатом попередньої дипломатичної діяльності Бісмарка, який зумів домогтися нейтралітету Росії й Англії.

Надалі з'ясуйте два питання – утворення Німецької імперії й укладення Франкфуртського миру. У листопаді 1870 року південно-німецькі держави вступили у перетворений з Північного союзу в Єдиний Німецький союз. У грудні 1870 року баварський король запропонував відновити Німецьку імперію і німецьку імператорську гідність, знищені свого часу Наполеоном. Пропозиція ця була прийнята і рейхстаг звернувся до Вільгельма I із проханням прийняти імператорську корону. У 1871 році у Версалі Вільгельм I надписав на конверті адресу – «канцлерові Німецької імперії», затвердивши тим самим право Бісмарка

управляти імперією, яку той створив, і яка була проголошена 18 січня у дзеркальній залі Версая. Вільгельм I повернувся до Берліну як тріумфатор, хоча всі заслуги належали канцлерові. Охарактеризуйте ключові аспекти Франкфуртського миру.

Після переможної для Німеччини франко-пруської війни 1870-1871 рр. Бісмарк із тривогою спостерігав, як розбита Франція відновлює свої сили, і, аби завадити цьому, він вдався до тиску та погроз. У 1874 р. відбувся франко-німецький конфлікт. Вкажіть, що було його причиною. Вдруге Франція відчувала загрозу німецького нападу у 1875 р. після так званої військової тривоги. Поясніть, у чому була її суть. Аби Росія не прийшла на допомогу Франції, О. Бісмарк у січні 1875 р. направляє німецького дипломата (у статусі Надзвичайного Посланника) Й. М. фон Радовіца до Санкт-Петербурга на аудієнцію з О. Горчаковим та Олександром II. 6 лютого Радовіц прибув до Росії, 7 – зустрівся з О. Горчаковим, 8 – з російським імператором. Головною метою цієї місії було залучення Росії на бік Німеччини. З'ясуйте, чим завершилася місія німецького дипломата.

П'яте питання присвячене «Союзу трьох імператорів» – сукупність секретних угод між Росією, Німеччиною і Австро-Угорщиною, укладених між цими країнами у 1873 і 1881 роках. Поясніть, які міжнародні обставини 1870-х рр. призвели до створення цього Союзу. Для цього ознайомтеся з документами у посібнику «Історія міжнародних відносин. Ч. II. 1789-1918 рр.» (с. 158-170).

Запам'ятайте ці дати

1815–1898 рр. – роки життя Отто фон Бісмарка.

1864 р. – австро-датсько-пруська війна.

1865 р. – Гаштейнська конвенція.

1866 р. – австро-пруська війна.

1867 р. – утворення Північно-німецького союзу.

1870–1871 рр. – франко-пруська війна.

1871, 10 травня – Франкфуртський мир.

1875 р. – військова тривога (загроза війни між Німеччиною та Францією).

1875 р. лютий – місія Радовіца.

1873 р. – утворення Союзу трьох імператорів (Росія, Австро-Угорщина, Німеччина).

1873, 24 квітня (6 травня) – військова конвенція між Росією і Німеччиною.

1875, 25 травня – 6 червня – Шенбрунська угода

Питання для контролю і самоконтролю

1. У чому полягала суть конфлікту навколо Шлезвіга та Гольштейна?
2. Чому Бісмарк вирішив розпочати процес об'єднання Німеччини навколо Пруссії з війни з Данією?
3. Чому до війни з Данією Бісмарк залучив Австрію?
4. Сформулюйте наслідки прусько-датської війни.
5. Якими засобами Бісмарк намагався усунути Австрію від провідної ролі в австрійському союзі?
6. Яку дипломатичну ситуацію створив Бісмарк, щоб примусити Австрію першою виступити проти Пруссії?
7. Визначте роль Пруссії у створенні Північно-німецького союзу.
8. Дайте характеристику взаємовідносин Пруссії з провідними європейськими державами напередодні франко-пруської війни.
9. Яким чином Бісмарк домогся фактичної ізоляції Франції напередодні війни?
10. Визначте причини франко-пруської війни.
11. Емська депеша як привід до війни.
12. Дайте характеристику основних етапів війни.
13. Сформулюйте причини поразки Франції.
14. Викладіть умови Франкфуртського миру.
15. Назвіть причини утворення Союзу трьох імператорів.

Література

1. Гіберт М. Союз трьох імператорів 1873-1887. Німеччина, Австро-Угорщина, Росія. Історичний факультет КНУ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HzgluKg8LPk>

2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч.ІІ. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили. С.129-134, 142-147, 158-170.

3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosini_ta_svitova_politika

Тема 9

Сан-Стефанський мирний договір і Берлінський конгрес 1878 р. (2 год.)

План:

1. Лондонський протокол та початок російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Дипломатична ситуація під час війни.
2. Умови Сан-Стефанського мирного договору.
3. Загострення протиріч між великими державами під час східної кризи.
4. Берлінський конгрес та його рішення.

Методичні поради

У першому питанні розкрийте особливості «Лондонського протоколу» («Протокол, підписаний Росією, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Францією, Великобританією й Італією у балканських справах» у Лондоні 19/31 березня 1877 р.). Висвітліть початок російсько-турецької війни 1877- 1878 рр. та дипломатичну ситуацію під час війни, зосередившись на таких моментах: 1) відхилення Туреччиною Лондонського протоколу – привід для оголошення Росією війни Туреччині (маніфест імператора Олександра II 24 квітня 1877 р.; 2) Англія в своїй ноті Надзвичайному і Повноважному Послу Росії у Великобританії Петру Шувалову заявила, що вона не допустить блокади Росією Суецького каналу, окупації Єгипту та захоплення Константинополя, зміни статусу чорноморських проток; 3) переговори Англії та Австро-Угорщини про спільний опір російським домаганням у цій війні; 4) направлення російського проєкту миру Німеччині та Австрії; 5) спроба Англії залякати Росію у разі зайняття російськими військами Константинополя; 6) невдале звернення турецького уряду за посередництвом до Англії; 7) перемоги Росії у цій війні; 8) дипломатичні дії Англії та Австро-Угорщини з метою не допустити захоплення росіянами Константинополя і Чорноморських проток.

У другому питанні розкрийте умови Сан-Стефанського мирного договору.

Висвітлюючи *третє питання*, зосередьте увагу на таких моментах: 1) погодження Росії на перегляд умов Сан-

Стефанського миру на міжнародній конференції, запропонованій Андраші; 2) причини можливого зіткнення Росії з Англією й Австро-Угорщиною, не підтримка Німеччиною Росії; 3) переговори Росії з Англією, які закінчилися підписанням англо-російської угоди від 30 травня 1878 р. За цієї угодою Росія повинна піти на значні поступки (*з'ясуйте, які саме?*); 4) Англія зажадала за свою «допомогу» Туреччині о. Кіпр, про що була укладена англо-турецька угода від 4 червня 1878 р.

Умови скликання і проведення Берлінського конгресу та його рішення висвітлюються у *четвертому питанні*. Окрім того, потрібно охарактеризувати Берлінський трактат від 13 липня 1878 р., порівнявши його з умовами Сан-Стефанського миру.

Запам'ятайте ці дати

1877, 19/31 березня – підписання Лондонського протоколу.

1877, 24 квітня – початок російсько-турецької війни.

1878, 19 лютого/3 березня – підписання Сан-Стефанського мирного договору.

1878, 13 липня – Берлінський трактат.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Визначте зміст Лондонського протоколу 1877 р.
2. Чим Лондонський протокол відрізняється від рішень Константинопольської конференції (грудень 1876 р.)?
3. Що стало приводом до російсько-турецької війни 1877-1878 рр.? Які цілі переслідувала Росія у цій війні?
4. Висвітліть хід і наслідки переговорів Росії з Англією на початку війни.
5. Розкрийте суть англо-австрійських переговорів у травні 1877 р.
6. Викладіть російські умови миру.
7. Розкрийте позицію і дії Англії під час мирних переговорів Росії і Туреччини.
8. Сформулюйте умови Сан-Стефанського мирного договору.
9. Чому умови Сан-Стефанського миру не задовольняли Англію та Австро-Угорщину?
10. За чією ініціативою і з якою метою був скликаний Берлінський конгрес? Визначте позицію учасників Берлінського конгресу.
11. Навколо якого питання на Берлінському конгресі розгорну-

лися найбільш гострі суперечки?

12. Як розглядалося питання щодо чорноморських проток?

Література

1. Гончаренко А.В. Загострення британсько-російських протиріч у східному питанні в період російсько-турецької війни 1877-1878 рр. *Сумська старовина*. 2009. № XXVIII-XXIX. С. 95-105. URL: <https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Goncharenkoav.pdf>

2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 183- 215.

3. Кулинич І. М. Берлінський конгрес 1878 р. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Berlinskyj_konhres_1878

4. Лук'янюк В. Сан-Стефанський мирний договір. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0303P/>

Тема 10

Австро-німецькі відносини у 70-80-х рр. XIX ст. Троїста угода. Укладення франко-російського союзу (1891-1893) (2 год.)

План:

1. Д. Андраші та зовнішньополітична позиція Австро-Угорщини у другій половині 1870-х рр. Австро-німецький договір 1879 р.
2. Італо-німецьке зближення. Укладення Троїстої угоди та її наслідки для Європи.
3. Болгарська криза 1885-1886 рр. та позиції великих держав.
4. Погіршення російсько-німецьких відносин у другій половині 1980-х – на початку 1890 рр.).
5. Франко-російський союз 1891-1893 рр.

Методичні поради

У *першому питанні* потрібно коротко розглянути зовнішньополітичну та дипломатичну діяльність Д. Андраші упродовж 1870-х рр. Охарактеризувати австро-німецький договір 1879 р.

Дьюла Андраші – граф, угорський політик і дипломат. Брав участь у підготовці австро-угорської угоди (1867 р.). Прем'єр-міністр і міністр оборони Угорщини (1867-1871 рр.), міністр закордонних справ Австро-Угорщини (1871-1879 рр.), активно виступав за зближення з Німеччиною. Брав участь у створенні Союзу трьох імператорів (1873 р.), уклав австро-німецький договір (1879 р.).

З'єднавшись з Австрією, Угорщина одержала юридичні підстави впливати на зовнішню політику монархії. Андраші охоче користувався цим правом. Угорським політикам потрібна була сильна монархія, звернена не до Заходу, а до Сходу, здатна протистояти Росії і проводити політику на Балканах. Виразником і провідником цієї концепції став граф Андраші. Він знайшов впливового союзника в особі прусського канцлера Бісмарка, далекоглядні плани якого, в основному, збігалися з намірами угорського дипломата, які він проводив як міністр закордонних справ монархії з 1871 по 1879 рік. Найбільш важливим елементом його політики було прагнення до придушення на-

ціонально-визвольних рухів сусідніх балканських народів, але без нових територіальних придбань, а також боротьба проти російського впливу на Балканах. 22 вересня 1879 року Андраші залишив посаду міністра закордонних справ, завершивши свою діяльність укладенням із Бісмарком австро-німецького оборонного союзу 1879 р. (зміст цього союзу викладається за відповідним документом).

Друге питання присвячене італо-німецькому зближенню. Тут потрібно назвати причини, які спонукали країн до цього зближення. Укладення Троїстої угоди та її наслідки для Європи.

Відповідь на *третє питання* має бути присвячена болгарській кризі 1885-1886 рр. та позиції великих держав. 18 вересня 1885 р. у Філіппополі, головному місті Східної Румелії (Південної Болгарії), відбулося повстання. Болгарські націоналісти проголосили об'єднання «двох Болгарій». Після Берлінського конгресу 1878 р. Росія боролась за створення єдиної Болгарії, але на час повстання ставлення російських властей до болгарських правителів змінилося. У Болгарії зміцнився вплив Австро-Угорщини. Тому, своєю підтримкою Олександр III не хотів зміцнювати позиції болгарського князя Олександра Баттенберзького. Цар наказав російському дипломату Миколі Карловичу Гірсу протестувати проти порушення умов Берлінського трактату, відізвав з Болгарії російських офіцерів.

У той же час назрівав конфлікт Болгарії із Сербією. Сербський князь був обурений тим, що після російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Росія не відстоювала інтересів Сербії, і він взяв курс на зближення з Австро-Угорщиною, уклавши з нею договір 28 червня 1881 р. (охарактеризуйте цей документ). Розраховуючи на підтримку Австро-Угорщини, сербський король Мілан I Обренович у 1885 р. розпочав війну з Болгарією, але зазнав нищівної поразки. Тільки втручання Австро-Угорщини врятувало Сербію від остаточного розгрому.

Після перемоги Болгарії над Сербією Олександру III стало ще важче позбавити Олександра Баттенберзького Східної Румелії. Вихід із цієї складної ситуації знайшов Гірс (який саме?). Російську пропозицію підтримали мадяри, Бісмарк, Франція. Англія домоглася укладення болгарсько-турецької угоди про Східну Румелію (висвітліть її зміст), яка і завершила болгарську кризу.

Відповідаючи на *четверте питання*, потрібно розкрити такі російсько-німецькі суперечності: 1) політичні – підтримка Німеччиною й Австро-Угорщиною болгарського уряду Олександра Баттенберзького (Росія його не підтримувала); відмова Німеччини продовжити договір перестрахування; 2) економічні – підвищення мита на зерно; 3) фінансові – заборона Бісмарка німецьким банкам вкладати гроші у російські цінні папери. Визначити наслідки зростання російсько-німецьких суперечностей.

У п'ятому питанні необхідно назвати передумови, причини та наслідки франко-російський союзу 1891-1893 рр., який проіснував між країнами до 1917 р. Повідомте про ратифікацію країнами військової конвенції (4 січня 1894 р.).

Запам'ятайте ці дати

1879, 7 жовтня – австро-німецький союз.

1881, 6/18 червня – договір між Австрією, Німеччиною і Росією.

1881, 28 червня – австро-сербський договір.

1882, 20 травня – Троїста угода.

1885 – болгарська криза.

1886 6 червня – підписання Німеччиною та Росією таємного договору («Договір перестрахування»).

1890 р. – відмова Німеччини від «Договору перестрахування».

1891-1893 рр. – франко-російський союз.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Розкрийте причини погіршення російсько-німецьких відносин у кінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст.
2. Покажіть роль Андраші у розв'язанні Східної кризи, його ставлення до Росії.
3. Сформулюйте зовнішньополітичну позицію Австро-Угорщини у другій половині 70-х рр. XIX ст.
4. Викладіть основні положення австро-німецького договору 1879 р. Доведіть, що зазначений договір був спрямований насамперед проти Росії.
5. Чому Бісмарк був переконаний, що договір 1879 р. минеться для нього з боку Росії безкарно?
6. Визначте причини італо-німецького зближення.
7. Як відбулось укладення Троїстої угоди 1882 р.? Розк-

- рийте її значення.
8. Визначте основні російсько-німецькі суперечності другої половини 80-х – початку 90-х рр. XIX ст., їх причини та наслідки.
 9. Як склався франко-російський союз 1891-1893 рр.?
 10. Розкрийте зміст таємної російсько-французької військової конвенції, ратифікованої країнами у січні 1894 р.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 164- 167, 218-219, 224-228.
2. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika
3. Чернік С. Висвітлення сербсько-болгарської війни 1885-1886 рр. на сторінках газет «Киевлянин» та «Заря». Наукові записки. Серія: *Історичні науки*. Вип. 18. С. 90-97. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53035246.pdf>

Тема 11

Зовнішня політика США у XIX ст. (2 год.)

План:

1. Англо-американські відносини наприкінці XVIII – на початку XIX ст.
2. Позиція США з латиноамериканського питання:
 - доктрина Монро та європейська дипломатія;
 - американо-мексиканська війна 1846-1848 рр. та її наслідки.
3. Дипломатичні відносини під час громадянської війни у США (1861-1865 рр.).
4. Зовнішня політика США в останній третині XIX ст.:
 - іспано-американська війна, її результати та наслідки;
 - доктрина Хея.

Методичні поради

Готуючи відповідь на *перше питання*, слід зупинитися, насамперед, на американсько-англійському договорі про дружбу, торгівлю і мореплавство від 19 листопада 1794 р. (Джея договір), підписаний у Лондоні спеціальним уповноваженим США Дж. Джеєм і британським міністром закордонних справ лордом Гренвілем. Відповідь повинна охоплювати такі питання: а) стан американсько-англійських відносин після закінчення війни за незалежність, б) причини укладення договору 1794 р., в) зміст договору. Необхідно визначити, у чому полягала нерівноправність договору для США, як у цій країні відреагували на його укладення. Викладіть дії палати представників і президента Вашингтона стосовно договору Джея.

Іншою важливою подією, яка свідчила про напруженість взаємовідносин США і Великої Британії на початку XIX ст., стала американо-англійська війна 1812-1814 рр., приводом до якої стали обшуки і захоплення англійським флотом американських торгових суден у період наполеонівських воєн.

Протидіючи спробам британців блокувати американську торгівлю із Францією, у США був прийнятий закон про ембарго на торгівлю з Великобританією (1807 р.). У конгресі США представники «яструбів» закликали оголосити війну Англії, захопити Канаду. Ескалація напруженості досягла кульмінації у

1812 р. Британці відповіли відмовою на рішучу вимогу припинити огляд американських кораблів у морі і 18 червня 1812 р. США оголосили війну Великобританії.

У ході кампаній 1812 і 1813 pp. виявилась слабка підготовка американців до війни, провалилися їх спроби окупувати Канаду. Однак, 10 вересня 1813 р. американська ескадра завдала поразки супротивнику на озері Ері (Канада), і США пощастило взяти під свій контроль прикордонні райони на Заході.

Становище змінилось у 1814 році, після розгрому Наполеона до Америки були направлені значні бойові сили. А у США війна стала все більш непопулярною, особливо у Новій Англії, яка була пов'язана з Великобританією торгівельними зв'язками. До того ж восени 1814 р. американський уряд виявився фактично неплатоспроможним.

Англійські війська, одержавши підкріплення з Європи, перейшли у наступ. 24 серпня 1814 року британський морський десант спалив більшу частину Вашингтона, однак в інших місцях британці наštтовхнулись на впертий опір американців, 11 вересня вони розбили англійську ескадру на озері Шамплейн. Втративши підтримку флоту, сухопутні частини британців відступили до Канади. Переговори щодо укладення мирного договору розпочались ще в червні 1814 р. і 24 грудня був підписаний Гентський договір, за умовами якого сторони повертали один одному захоплені у ході війни території.

Друге питання стосується політики США щодо латиноамериканських країн. Перш за все проаналізуйте особливості доктрини Монро 1823 р. та європейську дипломатію. З початку XIX ст. США почали розширювати свою територію. У 1803 р. вони здобули Луїзіану, 1819 р. – Флориду, 1845 р. – Техас. Мексика відмовилася визнати втрату Техасу і заявила про свої наміри повернути цю територію назад, вважаючи її власною бунтівною провінцією. У результаті виникла американо-мексиканська війна 1846-1848 pp. Також причинами війни стали експансія американців на захід, політична нестабільність у Мексиці та нездатність мексиканського уряду керувати віддаленими північними провінціями. Найбільш важливими наслідками війни стали значні територіальні втрати Мексики, у результаті яких провінції Верхня Каліфорнія і Нова Мексика були віддані США, – землі сучасних штатів Каліфорнія, Нью-Мексико, Арізона, Невада й Юта. На їх території, за винятком

Каліфорнії, у 1850 р. було запроваджене рабство.

У *третьому питанні* потрібно коротко висвітлити причини початку та перебіг громадянської війни в США 1861-1865 рр., надалі зацентрувавши увагу на дипломатичній відносинах США з європейськими країнами.

Четверте питання стосується «Зовнішньої політики США в останній третині XIX ст.». Тут потрібно надати інформацію щодо причин, результатів та наслідків іспано-американської війни 1898 р. (див.: Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. С. 274-279) та доктрини Хея (1899 р.). Перемога США в іспано-американській війні дала можливість першій закріпити за собою тихоокеанські підступи до Азії. Тому наприкінці XIX ст. США направляють свої зусилля на захоплення вирішальних позицій в Азії і, в першу чергу, в Китаї. 6 вересня 1899 р. статс-секретар США Хей звернувся до великих держав Великої Британії, Німеччини, Франції, Японії та Італії з нотами, в яких, проголошуючи так звану доктрину «відкритих дверей і рівних можливостей» в Китаї, запрошував приєднатися до цього принципу. Європейські країни відповіли згодою. Ця доктрина передбачала не лише економічне проникнення США в Китай, але й зміцнення на китайській території в долині річки Янцзи. Але їх інтереси зіштовхувалися з інтересами інших капіталістичних країн.

Запам'ятайте ці дати

1794 р. – договір про дружбу, торгівлю і мореплавство між США і Великобританією (договір Джея).

1812-1814 рр. – американо-британська війна.

1823 р. – доктрина Монро.

1846-1848 рр. – американо-мексиканська війна.

1861-1865 рр. – громадянська війна в США.

1898 р. – іспано-американська війна.

1899 р. – доктрина Хея.

Питання для контролю і самоконтролю.

1. Простежте взаємовідносини США й Англії після війни незалежність.
2. Сформулюйте основні положення договору Джея 1794 р.
3. Проаналізуйте зростання території США у першій третині XIX ст.

4. Визначте суть доктрини Монро.
5. Як склалися взаємовідносини США і європейських держав упершій половині XIX ст.?
6. Які наслідки мала мексикансько-американська війна 1846-1848 рр.?
7. Покажіть ставлення західноєвропейських країн до громадянської війни у США?
8. Поясніть, чим було викликано потепління російсько-американських відносин в роки громадянської війни?
9. Чому Росія продала Аляску США?
10. Дайте характеристику іспано-американської війни 1898 р. та оцініть її наслідки. Чому вона стала певним етапом у розвитку колоніальної системи?
11. Викладіть суть доктрини Хейя.
12. Розкрийте ставлення провідних країн світу до цієї доктрини.

Література

1. Вовчук Л. А. Російсько-американські дипломатичні зв'язки (1832-1919 рр.): на матеріалах Південної України. *Емінак*. 2009. № 1-4 (4) (січень-грудень). С. 73-79.
2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 274-279.
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosini_ta_svitova_politika
4. Роудс Дж. Ф. Історія громадянської війни в США 1861-1865 / Переклад з англ. І. Бігун. Вид-во: Пропада грамота, 2020. 482 с.

Тема 12

Далекосхідна проблема в міжнародній політиці XIX – на початку XX ст. (4 год.)

План:

1. Експансія європейських держав до Китаю. Опіумні війни:
 - Перша опіумна війна. Нанкінський (1842) та Хуанпуський (1844) договори. Місія Кушинга та договір із США 1844 р.;
 - Друга опіумна війна. Місія Путятіна (1857-1858 рр.). Тяньцзінський (1858) та Пекінський (1860 р.) договори.
2. Зростання іноземної експансії до Китаю в останній третині XIX – на початку XX ст.:
 - Російсько-китайські відносини. Проблема делімітації кордону;
 - Франко-китайська війна (1884-1885 рр.). Конвенція Лі-Фуруньє. Тяньцзінський договір (1885 р.);
 - Англо-китайські взаємини. Пекінська (1886 р.) та Лхаська (1904 р.) конвенції.
3. Експансія Японії у Південно-Східній Азії:
 - Ансейські (1854-1858 рр.) договори європейських держав з Японією;
 - Революція Мейдзі та зміна зовнішньополітичного курсу Японії;
 - Японське проникнення до Кореї та політика інших держав. Канхваський договір 1876 р. Позиція Росії (меморандум Вебера – Комури, протокол Лобанова – Ямагати, протокол Розена – Нісі та ін.). Встановлення протекторату Японії над Кореєю (1905 р.);
 - Японо-китайські відносини. Конвенція Лі-Іто 1885 р. Війна 1894-1895 рр. Сімоносекський договір 1895 р.
 - Російсько-японська війна 1904-1905 рр. Портсмутський мир.

Методичні поради

На цьому занятті розглядається експансія європейських країн до Китаю. Обговорення *першого питання* доцільно розпочати з характеристики політичного та економічного становища

Китаю у першій половині XIX ст., показати, що приваблювало європейців у Китаї.

Політика імператорів династії Цін була спрямована на ізоляцію країни, огороження її від іноземного впливу. Так, іноземним торговельним суднам був відкритий тільки один порт, а самим торговцям було не тільки заборонено залишати його територію, але й навіть учити китайську мову. З боку Китаю торгівля з європейцями була дозволена лише гільдії 12 торговців.

У таких умовах європейські торговці практично не мали можливості продавати свої товари у Китаї, попитом користувалися лише російські хутра й італійське скло. Англійська влада посилювала торговельні делегації до китайських імператорів, але переговори ніколи не увінчувалися успіхом. Ситуацію добре резюмують слова імператора Цяньлуна, сказані ним у 1793 році лордові Маккартні, послові Георга III: *«Нам ніхто не потрібний. Повертайтеся до себе. Забирайте свої подарунки!»*

До XIX ст. товар, здатний зацікавити Китай, був знайдений. Мова йшла про опіум. Незважаючи на повну заборону на торгівлю і вживання у Китаї опіуму, Британська Ост-Індська компанія здобуває монополію на закупівлю Бенгальського опіуму. У 1775 році вона нелегально, але дуже вигідно для себе, продає у Китаї 1,4 тони опіуму. До 1830 року обсяг продажів опіуму склав 1500 тонн.

У 1834 році під тиском британських торговців в Ост-Індській компанії відбирається монополія на торгівлю з Китаєм, що приводить до нового буму продажу опіуму. У 1838 році обсяг продажу опіуму склав 2000 тонн, мільйони китайців усіх верств і станів були залучені до споживання наркотику. Китайська влада вирішила заборонити його продаж.

Китайський імператорський надзвичайний уповноважений Лін Цзесюй у березні 1839 року зажадав від англійців і американців у Гуанчжоу здачі всього опіуму, а коли ті відмовилися підкоритися – блокував військами територію іноземних факторій і відкликав з них китайський персонал. Торговці опіумом і суперінтендант британської торгівлі Чарльз Еліот були змушені здати весь запас наркотику – понад 19 тисяч ящиків і 2 тисячі тюків, які були знищені за наказом Лін Цзесюя. Імператор вирішив поставити «варварів» на коліна, оголосивши Китай із грудня 1839 року «закритим» для всіх комерсантів з Англії й

Індії. У Лондоні «закриття» китайського ринку врахували сприятливим приводом для війни з Китаєм.

Перша опіумна війна 1840-1842 рр. закінчилась поразкою китайських військ. У результаті були підписані Нанкінський (1842 р.) та Хуанпуський (1844 р.) договори. За Нанкінським договором імперія Цін змушена була виплатити Великобританії контрибуцію у розмірі 15 млн срібних лян (21 млн дол.), передати їй острови Гонконг і відкрити китайські порти для англійської торгівлі: дозволений був продаж опіуму. Ця війна стала початком тривалого послаблення держави і громадянської смуту в імперії Цін, що привело до закабалення Китаю європейськими країнами і примусової наркоманізації населення. Так, у 1842 р. населення імперії складало 416118,2 тис. чол., з них наркоманів – 2 млн осіб, у 1881 р. – 369183 тис. чол., з них – 120 млн наркоманів.

Нанкінський договір поклав початок низці нерівноправних договорів для Китаю. За китайсько-англійським *Додатковим протоколом* 1843 року західні держави отримали екстериторіальні права. *Вансяський договір 1844 р.* – перший нерівноправний договір, нав'язаний США Китаю. Підписаний 3 липня в селі Ванся поблизу Аоминя (Макао). Згідно з цим договором США отримали у Китаї ті ж привілеї, яких домоглась Англія за Нанкінським договором 1842 р., а також кілька додаткових: право каботажу на пільгових умовах, розширення права екстериторіальності й ін.

Хуанпуський договір 1844 р., нав'язаний Францією Китаю, був підписаний 24 жовтня на борту французького корабля в гавані о. Хуанпу, поблизу Гуанчжоу. Договір поширював на Францію та її підданих ті ж права і привілеї, які отримали за Нанкінським (1842 р.), Вансяським (1844 р.) договорами і т. з. «Додатковим протоколом» 1843 р. Великобританія і США.

Поразка Китаю у Першій опіумній війні посилила соціальну кризу Цінської імперії. У 1850 почалося повстання тайпінів, яке тривало до 1864 р. (довідайтесь про це повстання). Цим вирішили скористатися правлячі кола Англії, Франції і США. Війну проти Китаю у 1856 р. розпочала Англія, у 1857 р. до неї приєдналася Франція. Китайська влада відкинула вимоги представників Англії і Франції про відкриття нових морських портів і наданні їм права судноплавства по р. Янцзи. Китай знову зазнав поразки, союзники примусили цінський уряд підписати

нові договори.

Євфимій Васильович Путятін із 1857 по 1858 рік очолював далекосхідну дипломатичну місію. Уклав Тяньцзіньський трактат із Китаєм, за яким росіяни отримували право вільного відвідування внутрішніх провінцій Китаю і китайських портів. У 1860 році підписав з Китаєм Пекінський договір, що визначив кордон між Росією і Китаєм, який зберігається до наших днів.

За Тяньцзіньським англо-китайським і франко-китайським договорами інтервенти одержали право відкрити посольства у Пекіні, а після придушення Тайпінського повстання – вільно пересуватися по Янцзи, на якій були визначені порти заходу. США нав'язали Китаю договір, що відкрив китайські порти для американських кораблів, у які направлялися консули США. Американці одержали чимало інших прав і переваг. Однак умови Тяньцзіньських договорів не задовольнили зростаючі апетити інтервентів, у 1860 англо-французькі війська зайняли Пекін, розграбували літній палац імператора. У жовтні в Пекіні була укладена конвенція, що підтверджувала Тяньцзіньські договори. Китай зобов'язувався сплатити 16,7 млн лянів контрибуції, для іноземної торгівлі відкривався Тяньцзінь, Англія одержала у володіння півострів Цзюлун по сусідству з Гонконгом. Китайський уряд дозволив англійцям і французам вербувати і вивозити з Китаю китайських робітників – кулі. Розкрийте значення опіумних воєн.

У *другому питанні* розглядаємо зростання іноземної експансії до Китаю в останній третині XIX – на початку XX ст. Важливу роль у той час відігравали російсько-китайські відносини, зокрема проблема делімітації кордону. Першим договором Росії з Китаєм був Нерчинський, укладений у 1689 р. Цим договором завершився воєнний конфлікт 1680-х рр., причиною якого було прагнення маньчжурської династії Цін до завоювання освоєного росіянами Приамур'я. Росія змушена була відмовитися від значної території Албазинського воєводства. Кордонна лінія була дуже невизначена, у деяких випадках розмежування земель взагалі не проводилося. Все ж договір відкривав можливості розвитку мирних політичних і торговельних відносин між обома країнами.

Наступним російсько-китайським договором був Кяхтинський 1727 р., який встановив кордон між двома державами від перевалу Шабін Дабаха до верхів'їв ріки Аргунь. За Айгунським

договором 1858 р. Китай визнавав перехід до Росії лівого берега Амуру від річки Аргунь і до гирла Амуру (Росії було повернено землі, що відійшли до Китаю згідно з Нерчинським договором 1689 р.). Правий берег до Уссурі залишався китайським. Землі між Уссурі та морем до розмежування мали бути спільним російсько-китайським володінням. Незабаром проведений за результатами цього договору кордон в Уссурійському краї затверджено Пекінським договором 1860 року.

Подальшим етапом закабалення Китаю стала франко-китайська війна 1884-1885 рр. Після двох франко-в'єтнамських воєн (1858-1862 та 1883-1884 рр.) Франція володіла Південним і Центральним В'єтнамом. Північний В'єтнам номінально перебував у васальній залежності від Цінської династії, яка правила у Китаї. Під час франко-в'єтнамської війни 1883-1884 рр. Франція захопила низку пунктів, що належали Китаю. Вона примусила В'єтнам укласти мирний договір, за яким встановлювала протекторат над усім В'єтнамом. Цінський уряд відмовився визнати в'єтнано-французький мирний договір. У червні 1884 р. китайські війська знищили французькі загони, які прибули до В'єтнаму для того, щоб його зайняти згідно з договором. Французький уряд це використав як привід до війни. На завершальному етапі війни китайці разом із в'єтнамцями завдали кілька поразок французам, але китайський імператор запропонував Франції сісти за стіл переговорів.

За Тяньцзінським франко-китайським договором 1885 р. Китай визнавав Францію володаркою В'єтнаму, виплачував контрибуцію і надавав Франції низку торгових привілеїв у прикордонних з В'єтнамом провінціях Яньнань та Гуансі. Тепер вся територія В'єтнаму перебувала під пануванням Третьої французької республіки. Чому Китай, одержавши перемогу у бойових діях, підписав договір як переможена країна?

Англо-китайські відносини останньої третини XIX – початку XX ст. сприяли подальшому впливу Великобританії у Північній імперії. Пекінська конвенція 1860 р. закріпила визнання Китаєм верховної влади Великої Британії над Бірмою з XV ст. Бірма опинилась під номінальним сюзеренітетом китайського імператора. У другій половині XIX ст. вона стає об'єктом боротьби між Англією і Францією. У результаті трьох англо-бірманських воєн війська бірманського короля були розгромлені, і, не дивлячись на протести китайського імператора, Бірма

була включена до складу Британської імперії, що і було підтверджено Пекінською конвенцією 1886 р.

Одночасно Великобританія посилила наступ на Тибет, прагнучи встановити над ним свій протекторат і не допустити посилення зв'язків між Тибетом і Росією. У 1904 р., скориставшись тим, що Росія була зайнята війною з Японією, Англія зайняла Лхасу, збрала тибетських міністрів і найважливіших лам, створила з них «тимчасовий уряд» Тибету і примусила його підписати Лхаський договір. Він передбачав відкриття Тибетом трьох прикордонних районів для англійської торгівлі і встановлював вигідний для Англії митний тариф; на Тибет накладалася контрибуція у сумі 12,5 млн лян. Без згоди Англії Тибету заборонялося поступатися частиною своєї території будь-якій іноземній державі і дозволяти втручання у свої внутрішні справи. Фактично Лхаський договір означав встановлення британського протекторату над Тибетом.

Третє питання стосується експансії Японії у Південно-Східній та Східній Азії. Насамперед, треба зазначити що до середини XIX ст. Японія проводила політику ізоляції, яку намагалися зламати провідні країни світу. Результатом цього стала низка договорів, які дістали назву «Ансейських» (тобто укладених в роки Ансей, або «спокою»). Перша їх серія охоплює період 1854-1856 рр. і містить у собі угоди Японії з Англією, Голландією і США. Вони зобов'язали Японію відмовитися від політики ізоляції країни, встановити відносини із західними державами, надати їм режим найбільшого сприяння, відкрити для торгівлі порти Нагасакі, Сімода і Хакодате, дозволити перебування консулів в одному з цих портів. Дізнайтеся зі словників чи з Інтернету, яку роль в укладанні цих договорів відіграла місія Перрі.

Друга серія Ансейських договорів відноситься до 1857-1858 рр. і включає у собі додаткові угоди із США, а також торгові договори з Нідерландами, Росією, Великобританією і Францією. Конвенція Японії і США надавала американцям додаткові права (постійне проживання у відкритих портах, екстериторіальність, вигідний курс обміну долара на японську валюту, необмежена торгівля без посередників, готовність президента США виступити посередником у разі конфлікту Японії з будь-якою європейською країною). Подумайте, чому Японія пішла на такі значні поступки європейським країнам і США.

Революція (Реставрація) Мейдзі – комплекс політичних, військових і соціально-економічних реформ в Японії 1868–1889 років, що перетворив відсталу аграрну країну на одну з провідних держав світу. Позначився переходом від самурайської системи управління в особі сьоґунату до прямого імператорського правління в особі імператора Муцухіто та його уряду. Політика реставрації істотно вплинула на державний устрій, законодавство, Імператорський двір, систему станів, провінційну адміністрацію, фінанси, промисловість, дипломатію, освіту, релігію та інші сфери життя японців. З реставрацією Мейдзі пов'язується формування японської національної держави нового часу та японської національної ідентичності. Роки Мейдзі характеризувалися ламанням японського традиційного способу життя і пришвидшеним впровадженням в країні досягнень західної цивілізації. Через це реставрацію інколи називають *Революцією Мейдзі*.

Переходячи до питання про проникнення Японії до Кореї, слід звернутися до документів, пояснити, чому Японія проявляла такий великий інтерес до Кореї, яка знаходилась у васальних відносинах з Китаєм. Початок японської експансії до Кореї поклав Канвахський інцидент 1875 року, який стався у районі корейського острова Канхва, неподалік від Сеула. Японський канонерський човен «Унйо», що наблизився до корейських берегів, був обстріляний артилерійською батареєю острова. У відповідь корабель знищив батарею, а його команда захопила сусідній острів Йонджон. За ініціативою японської сторони був укладений японо-корейський договір про дружбу 26 лютого 1876 р. на о. Канхва. Відновлювався мир між обома державами і завершувався період багатовікової ізоляції корейської держави. 24 серпня 1876 року угода була доповнена протоколом, за яким Корея зобов'язувалася відкрити свої порти для японських купців. Протокол мав характер нерівноправного договору: в односторонньому порядку надавав усім японським громадянам, що перебували у Кореї, право екстериторіальності, дозволяв обіг японської валюти на території Кореї, скасовував митні обмеження на імпорт японських товарів.

Цьому проникненню намагалася завадити Росія. Для підтвердження цієї думки використайте текст меморандуму Вебера–Комури 1896 р. (Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили,

2010. С. 246-247), протоколи Лобанова-Ямагати (1896 р.) і Розена-Нісі (1898 р.). Встановлення протекторату Японії над Кореєю (1905 р.) викладіть за відповідним документом (Історія міжнародних відносин... – С. 269-270).

У боротьбі за Корею Японія неминуче мусила зіткнутися з Китаєм. Після Канхваського договору 1876 р. вона активізувала свої спроби встановити панування у Кореї. Після невдалої спроби здійснити у Сеулі державний переворот (1884 р.) японський уряд вирішив вдаватися до дипломатичних засобів для утвердження свого панування над Кореєю. Два японські дипломати – Іноуе та Іто були направлені до Сеула і Тяньцзіня, щоб викласти японські претензії до Кореї й одночасно врегулювати корейське питання з Китаєм. Переговори, які вів Іто з Лі Хунчжанем у Тяньцзіні, і привели до укладення японо-китайської конвенції.

Конвенція зобов'язувала обидві сторони від втручання у внутрішні справи Кореї. Японія і Китай мали впродовж 4-х місяців вивести свої війська з Кореї. Сторона, яка мала намір ввести свої війська до Кореї для придушення заворушень, повинна була попередньо повідомити іншу сторону, причому після виконання своїх завдань війська підлягали негайній евакуації. Таким чином, стараннями Іто питання про китайський сюзеренітет у Кореї не згадувалося, і переваги Китаю у цій країні фактично були зведені нанівець.

Китайсько-японська війна 1894-1895 рр., Сімоносекський договір 1895 р. і російсько-японська війна 1904-1905 рр. вивчаються за документами з «Історії міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II.» С. 235-240, 257-268.

Запам'ятайте ці дати

1840-1842 рр. – перша опіумна війна.

1842 р. – Нанкінський договір.

1843 р. – Додатковий договір до Нанкінського договору.

1844 р. – Вансяський договір.

1844 р. – Хуанпуський договір.

1850-1864 рр. – тайпінське повстання.

1853-1858 рр. – Ансейські договори.

1856-1860 рр. – друга опіумна війна.

1858 р. – Тяньцзіньський договір.

- 1860 р.** – Пекінський договір.
- 1868 р.** – революція Мейдзі в Японії.
- 1876 р.** – Канхваський договір.
- 1884-1885 рр.** – франко-китайська війна.
- 1886 р.** – Пекінська конвенція.
- 1894-1895 рр.** – японо-китайська війна.
- 1896 р.** – Сімоносекський договір.
- 1904 р.** – Лхаський договір.
- 1904-1905 рр.** – російсько-японська війна.
- 1905 р.** – Портсмутський мир.
- 1905 р.** – встановлення японського протекторату над Кореєю.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Коротко схарактеризуйте становище Китаю у кінці XVIII – першій третині XIX ст.
2. Визначте причини опійних воєн.
3. Чим скінчилася перша опійна війна.
4. Проаналізуйте умови Нанкінського та Хуанпуського договорів.
5. Чого досягла у Китаї місія Кушинга?
6. З'ясуйте причини другої опійної війни.
7. Проаналізуйте умови Тяньцзінських (американо-китайського, англо-китайського, франко-китайського) договорів 1858 р. і Пекінського договору 1860 р.
8. Простежте російсько-китайські відносини 1860-80-х рр. Які проблеми в них були найбільш гострими?
9. З'ясуйте причини і наслідки франко-китайської війни 1884- 1885 рр.
10. У чому суть конвенції Лі-Фурньє?
11. У чому полягав зміст Тяньцзінського мирного договору 1885 р.?
12. Проаналізуйте англо-китайські взаємини (Пекінська (1886) та Лхаська (1904) конвенції).
13. Визначте зміст Ансейських договорів європейських країн з Японією.
14. Чому революція Мейдзі змінила зовнішньополітичну орієнтацію Японії?
15. Що спонукало Японію розпочати експансію до Кореї?
16. Покажіть позицію Росії щодо японської експансії до Кореї (меморандум Вебера – Комури, протокол Лобано-

- ва – Ямагати, протокол Розена – Нісі).
17. В яких умовах відбулося встановлення протекторату Японії над Кореєю?
 18. З якої нагоди було укладено Канваську угоду 1876 р.?
 19. Вкажіть причини і наслідки японо-китайської війни 1894- 1895 рр.
 20. Охарактеризуйте причини, характер і наслідки російсько-японської війни.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.235-240, 246-247, 257-270.
2. Мар'яно О. В. Реставрація Мейдзі 1868 року: буржуазна революція чи формування абсолютистського режиму. *Наукові праці. Історія*. 2009. Випуск 108. Том 121. С. 142-144. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2010/121-108-26.pdf>
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosin_i_ta_svitova_politika
4. Черкун Н. А. Кризові явища сьогунату Токугава напередодні реставрації Мейдзі. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія*. 2013. Вип. 6. С. 74-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_uip_2013_6_11.

Тема 13

Зовнішня політика Великобританії в останній третині XIX – на початку XX ст. (2 год.)

План:

1. Англійська колоніальна експансія на Близькому і Середньому Сході.
2. Колоніальна політика Великобританії в Південно-Східній Азії.
3. Африканський напрям колоніальної політики Великобританії.

Методичні поради

У першому питанні потрібно висвітлити близькосхідний напрям англійської колоніальної політики: а) *захоплення Кіпру*. «Захищаючи» інтереси Туреччини на Берлінському конгресі 1878 р., британський прем'єр-міністр Бенджамін Дізраелі зажадав від першої сплати за втручання Англії за перегляд Сан-Стефанського миру у вигляді окупації Кіпру. 4 червня 1878 р. країни, в особі англійського дипломата Остіна Генрі Лайарда та турецького політичного діяча Мехмеда Савфет-паші, підписали Кіпрську конвенцію (*висвітліть її умови за збірником документів*, С. 195); б) *контроль над Суецьким каналом*; в) *середньосхідний напрям*: а) протекторат над Афганістаном; б) приєднання Середньої Азії до Росії та загострення російсько-англійських протиріч.

У другому питанні потрібно зацентувати увагу на колоніальній політиці Великобританії в Південно-Східній Азії. Першочергово варто розглянути встановлення протекторату над Бірмою та Малайзією. У 1880-х роках у Південно-Східній Азії загострилися англо-французькі протиріччя на ґрунті боротьби за нові колоніальні володіння. У цих умовах Англія вирішила прискорити захоплення всієї Бірми. Війна почалася наприкінці 1885 р. Регулярна бірманська армія через кілька тижнів після початку воєнних дій зазнала поразки і припинила опір загарбникам.

Феодална верхівка, яка панувала у Бірмі, боялася народних мас і не закликала їх до боротьби проти загарбників. Це і дозво-

лило англійським військам захопити столицю Верхньої Бірми Мандалай, скинути останнього короля Бірми Тібо і повністю ліквідувати незалежність країни. Пекінською конвенцією 1886 р. Китай, під сюзеренітетом якого формально знаходилася Бірма, визнав протекторат над нею Англії.

Значні родовища олов'яної руди на території Малайзії, а також її вигідне стратегічне становище стали головною причиною експансії Великобританії до Малайзії, яка складалася з низки султанатів. За Панггорським договором 1874 р. англійські колонізатори встановили свій контроль над султанатом Перак. Аналогічні угоди були укладені із султанатами Селангор, Негрі-Сембілан і Паханг. У 1896 р. під егідою Великобританії була утворена федерація султанатів, у 1909 р. король Сіаму поступився Британії султанатами Кедах, Перліс, Келантан і Тренгану. У 1914 р. до Британської Малайї був включений султанат Джохор, Північне Борнео знаходилося під контролем британської компанії «Норт Борнео».

Третє питання присвячене африканському напрямку зовнішньої політики Великобританії. Тут потрібно розповісти про встановлення протекторату над Єгиптом, спробу захоплення Судану, Фашодський інцидент. Потім висвітлити Південно-Африканську кризу 1890-х рр., загострення англо-німецьких суперечностей і англо-бурську війну.

Запам'ятайте ці дати

1865-1885 рр. – встановлення російського панування у Середній Азії.

1874 р. – початок встановлення англійського протекторату над Малайзією.

1878 р. – англо-турецька угода про Кіпр.

1882 р. – встановлення англійського протекторату над Єгиптом.

1884-1885 рр. – Друга англо-афганська війна.

1885 р. – англо-бірманська війна.

1898 р. – Фашодський інцидент.

1899-1902 рр. – англо-бурська війна.

Питання для контролю і самоконтролю

1. За яких обставин Англія захопила Кіпр?

2. За яких обставин Велика Британія встановила контроль над Суецьким каналом?
3. Чому Англія прагнула встановити протекторат над Афганістаном?
4. Чому Середній Схід і Центральна Азія стали ареною гострих суперечок між Росією і Великою Британією?
5. Які наслідки для Англії мав встановлений протекторат над Бірмою та Малайзією?
6. Яким способом Велика Британія встановила протекторат над Єгиптом?
7. Чому англійським колонізаторам не вдалося встановити контроль над Суданом?
8. У чому полягала суть Фашодського конфлікту?
9. Поясніть причини загострення англо-німецьких суперечностей у Південній Африці.
10. Назвіть причини англо-бурської війни.

Література

1. Долід В. Британські колоніальні володіння на Півдні Африки (сер. 90-х років XIX ст.). URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk8/12.pdf>
2. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С. 195.
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika

Тема 14

Дипломатична боротьба Антанти й австро-німецького блоку у першому десятилітті XX ст. (2 год.)

План:

1. Утворення Антанти (1904-1907 рр.).
2. Англо-німецьке морське суперництво.
3. Боротьба за Туреччину та Балкани між Троїстим союзом та Антантою.
4. Марокканські кризи.
5. Італо-турецька війна.

Методичні поради

У першому питанні потрібно висвітлити утворення Антанти – союзу держав-учасниць I Світової війни. Відповідь варто розпочати з передумов, які посприяли такому рішення. Визначення країн-ініціаторок цього процесу. Надалі розкрити умови «Франко-англійської «сердечної згоди» (Entente Cordial) від 8 квітня 1904 р.; «Франко-англійської секретної угоди з марокканського питання» від 8 квітня 1904 р.; «Конвенції між Росією і Англією у справах Персії, Афганістану і Тибету» від 18/31 серпня 1907 р. (див.: Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Частина II. С. 285-290, 292-300).

Відповідь на *друге питання* має розкривати передумови, причини і результати англо-німецького морського суперництва. Після марокканської кризи 1905-1906 рр. Англія і Німеччина посилили гонку морських озброєнь. У результаті в Англії досить швидко було споруджено 12 dreadnoughtів, Німеччина мала стільки ж. Співвідношення старих броненосців – 63:26 на користь Англії. Німеччина до 1907 р. побудувала 16 dreadnoughtів, а з 1912 р. планувала будувати по 4 таких кораблі з відповідною кількістю крейсерів і міноносців. Морська першість Англії була поставлена під загрозу.

Відповідаючи на *третє питання*, потрібно визначити інтереси сторін щодо Туреччини та Балкан. Розкрити суперечності Росії та Австро-Угорщини на Балканах. Пояснити, за яких умов Туреччина переорієнтувалася на Німеччину і чому. Розповісти про дипломатичні маневри російського міністра зако-

рдонних справ О. П. Извольського щодо балканського питання; «скандал в Бухлау», Боснійську кризу 1808-1809 рр.

У *четвертому питанні* потрібно розглянути «Марокканські кризи» 1905-1906 рр. і 1911 р. У лютому 1905 р. французька дипломатія приступила до реалізації секретної угоди з Англією (була оприлюднена лише у 1911 р.), підписаної 8 квітня 1904 р. щодо згоди Великої Британії на загарбання Францією Марокко. Тому марокканському султану був пред'явлений проект реформ, який би встановлював французький протекторат над Марокко, що тим самим анулювало підписаний у 1880 р. Мадридський договір, який встановлював рівність торгових та інших прав всіх держав у Марокко. Коли про це довідалася Німеччина, то її дипломати стали підбурювати марокканського султана відхилити французькі домагання. Навесні 1905 р. між Німеччиною та Францією виник конфлікт. Для врегулювання якого 15 січня 1906 р. в іспанському місті Алхесирасі була організована конференція. Вкажіть кількість її учасників та ключові питання, які обговорювалися (Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. С. 302-306).

Назвіть причини другої марокканської кризи 1911 р., а також її результати.

«Італо-турецька війна 1911-1912 рр.» є змістом *п'ятого питання* теми. Визначіть причини початку цієї війни, її учасників, результати та наслідки. Проаналізуйте документ «Секретна угода і мирний договір між Італією і Туреччиною від 15-18 жовтня 1912 р.» (Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. С.321-324).

Запам'ятайте ці дати

1904-1907 рр. – утворення англо-франко-російської Антанти.

1905, 1909, 1911 рр. – марокканські кризи.

1906 р. – Алхесіраська конференція.

1909 р. – включення Боснії і Герцеговини до складу Австро-Угорщини.

1911-1912 рр. – італо-турецька війна.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Чим була викликана необхідність створення англо-французької Антанти? Які події передували її утворенню?
 2. Розкрийте зміст договору Антанти від 8 квітня 1904 р.
 3. У чому полягала суть стратегії Антанти у Середземномор'ї?
- 60

4. Наведіть факти, які б свідчили про посилення англо-німецького морського суперництва у першому десятилітті ХХ ст.
5. Яку мету переслідувала Німеччина, домагаючись концесії на будівництво Багдадської залізниці?
6. Чому Туреччина на початку ХХ ст. стала об'єктом суперництва європейських держав?
7. Які плани будували Австро-Угорщина, Росія, Італія та Німеччина щодо балканських країн?
8. Яку позицію зайняли Англія і Франція щодо балканського питання?
9. Визначте роль македонського питання у політиці великих європейських держав.
10. Як готувалося захоплення Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини?
11. Якої угоди досягли Еренталь й Ізвольський під час побачення у Бухлау?
12. Розкрийте позицію Сербії, Туреччини і Болгарії щодо анексії Боснії і Герцеговини.
13. Складіть коротке повідомлення про відвідання Ізвольським Італії, Англії і Франції. Покажіть причини невдачі цього вою.
14. Сформулюйте основні міжнародні наслідки анексії Боснії і Герцеговини.
15. У чому полягала суть марокканських криз початку ХХ ст.? Чому Німеччині не вдалося реалізувати свої наміри щодо встановлення свого контролю над Марокко?
16. Розкрийте причини, хід і наслідки італо-турецької війни. Наскільки ця війна змінила політичну ситуацію у басейні Середземного моря?

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.285-290, 292-300, 302-306, 321-24
2. Італо-турецька війна. SCRIBD. URL: <http://surl.li/rujrso>
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosini_i_ta_svitova_politika

Тема 15

Міжнародні відносини в роки Першої світової війни. Брестський мир (4 год.)

План:

1. Початок війни:
 - а) причини та характер війни, плани сторін;
 - б) міжнародне становище влітку 1914 р.;
 - в) Сараєвське вбивство та його наслідки;
 - г) дипломатичні ігри в липні 1914 р.
2. Основні етапи війни.
3. Міжнародні відносини під час війни.
4. Загострення ситуації на початку 1917 р.:
 - а) Лютнева революція у Росії та позиція Тимчасового уряду щодо війни.
 - б) вступ у війну США.
5. Встановлення влади більшовиків та вихід Росії з війни. Сепаратні мирні переговори. Брестський мирний договір.
6. Останній період війни. Комп'єнське перемир'я та його наслідки.

Методичні поради

Розглядаючи *перше питання*, визначимо насамперед причини війни:

- прагнення переділити уже поділений світ (основною цієї тенденції була політика монополій, що мала виразно експансіоністський, агресивний характер);
- посилення ролі держави, що перетворювалася у носія загальнонаціональної ідеї, яка замінила ідеї демократії;
- зростання монополій з державою, формування державно-монополістичного капіталізму посилювало агресивність державної політики;
- намагання вирішити внутрішні проблеми (соціальну напруженість між бідними і багатими та національну - між пануючими і пригнобленими націями);
- швидкий економічний розвиток провідних країн та гострі суперечності між ними, викликані нерівномірністю такого розвитку;
- мілітаризація економіки і суспільної свідомості.

Європейські країни, готуючись до нових загарбницьких воєн, шукають собі союзників, об'єднуючись у воєнно-політичні блоки. *Згадайте ці блоки. З усього сказаного зробіть висновки про характер війни. Повідомте про плани головних учасників війни – Англії, Франції, Росії, Німеччини і Австро-Угорщини, виходячи з раніше вивченого матеріалу.*

Міжнародне становище влітку 1914 р. характеризувалося такими моментами: 1) балканські війни загострили не тільки ситуацію в Європі, а й посилили суперечності між самими балканськими країнами; 2) за балканськими монархіями стояли великі держави Європи, які боролися між собою за вплив на Балканах і Близькому Сході, намагалися схилити малі держави виступити на боці одного з двох агресивних блоків;

3) прагнення Англії і Росії забезпечити собі міцний тил на Далекому Сході, врегулювавши свої відносини з Японією і Китаєм, особливо у зв'язку з революцією 1911-1913 рр. у Китаї; 4) симптоми англо-німецького зближення у 1913 р. – першій половині 1914 р. суттєво стурбували Францію і Росію. *Прокоментуйте кожну з цих чотирьох позицій, наведіть приклади. Скористуйтесь розділом «Початок Першої світової війни» з «Історії дипломатії, Т. 2, С. 238-266).*

Безпосереднім приводом до війни стало Сараєвське вбивство, у зв'язку з чим Австро-Угорщина пред'явила Сербії ультиматум (його зміст прокоментуйте за документом з «Історії міжнародних відносин. 1789-1918 рр. С. 347-349).

Сараєвське вбивство потягло за собою дипломатичні ігри: співчуття австрійському уряду з боку європейських країн, навіть країн Антанти, тривалі переговори між Віднем і Берліном, приїзд французького політичного діяча Раймона Пуанкаре до Петербурга, німецький ультиматум Росії, дипломатична гра Лондона після оголошення Німеччиною війни Росії.

Друге питання стосується етапів війни. Першу світову війну можна поділити на такі два етапи: 1) від початку війни до кінця 1916 р.; 2) від Лютневої революції в Росії і вступу у війну США до Комп'єнського перемир'я (1917-1918 рр.). *Дайте коротку характеристику цих етапів.*

Третє питання характеризує дипломатію періоду Першої світової війни, яка розв'язувала два основні завдання: 1) вербування союзників кожним із блоків; 2) плани повоєнного влаштування світу. *Повідомте про приєднання до Антанти Японії,*

Італії, Румунії, США і багатьох латиноамериканських країн та домініонів Англії, до австро-німецького блоку – Туреччини і Болгарії. Друге завдання дипломатії охарактеризуйте на підставі документів (Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. С. 366-371).

Четверте питання. На початку 1917 р. ситуація у світі зазнала істотних змін. У результаті Лютневої революції у Росії до влади прийшов Тимчасовий уряд, який висунув гасло «Війна до переможного кінця!», незважаючи на складну політичну та соціально-економічну ситуацію. У квітні 1917 р. у війну вступили США, що корінним чином змінило співвідношення сил на користь Антанти.

Основну увагу при розгляді *п'ятого питання* слід звернути на укладення Брестського миру. У жовтні 1917 р. у Росії до влади прийшли більшовики, які взяли курс на вихід із війни й укладення миру без анексій і контрибуцій. Оскільки країни Антанти, відчуючи свою перемогу над Четвертим союзом, не відповіли на радянську пропозицію, то Радянська Росія погодилася на ведення сепаратних переговорів з країнами німецького блоку і підписала принизливий і грабіжницький Брестський мир. *Викладіть умови цього миру.*

Шосте питання присвячене завершенню Першої світової війни. Останню спробу змінити хід війни на свою користь Німеччина зробила влітку 1918 р., але зазнала нищівної поразки у битві на Марні у липні 1918 р. Німецькі правлячі кола стали шукати шляхів до укладення перемир'я. Посередником виступив президент США В. Вільсон, сформулювавши 8 січня 1918 р. свої «14 пунктів» (*проаналізуйте їх*). У кінці вересня – на початку 1918 р. капітулювали союзники Німеччини – Болгарія, Туреччина, Австро-Угорщина. У самій Німеччині розпочалася революція. Монархія була повалена. 11 листопада між Німеччиною і країнами Антанти було підписане Комп'єнське перемир'я. *Викладіть його зміст за «Історією міжнародних відносин. 1789-1918 рр. С. 379-382. Узагальніть підсумки війни.*

Запам'ятайте ці дати

1914-1918 рр. – Перша світова війна.

1914 р. – вступ у війну Туреччини і Японії.

1915 р. – вступ у війну Італії та Болгарії.

1916 р. – вступ у війну Румунії.

1917 р. – Лютнева революція у Росії.

1917 р., квітень – вступ у війну США.

1917 р., 25 жовтня (7 листопада) – прихід більшовиків до влади у Росії.

1918 р., 3 березня – Брестський мир.

1918 р., 11 листопада – Комп'єнське перемир'я і припинення воєнних дій.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте міжнародну обстановку напередодні Першої світової війни.
2. Чому Сараєвське вбивство вважається приводом до війни?
3. Розкрийте зміст австрійського ультиматуму до Сербії.
4. Покажіть ставлення країн Антанти до австрійського ультиматуму.
5. Поясніть дипломатичну гру англійського кабінету.
6. Схарактеризуйте плани воюючих сторін. Який характер мала війна?
7. Визначте основні завдання дипломатії воюючих держав.
8. Як розширювалось коло воюючих держав? Вступ у війну Японії, Туреччини, Італії, Болгарії, Румунії.
9. Покажіть вплив Лютневої революції в Росії на хід війни.
10. Розкрийте значення вступу США у війну.
11. Проаналізуйте зміст «14 пунктів» Вільсона.
12. Як прихід до влади в Росії більшовиків вплинув на перебіг подій Першої світової війни?
13. Простежте хід сепаратних радянсько-німецьких переговорів.
14. Дайте характеристику умов Брестського миру.
15. Які умови Комп'єнського перемир'я?
16. Сформулюйте причини поразки Німеччини.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1789-1918 рр. Ч. II. Навчальний посібник / Укладач і автор вступної статті П.М. Тригуб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. С.347-349, 366-371, 378-382.

2. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika

3. Рамач М. Перша світова війна. Все почалося з убивства на Балканах сто років тому. *Радіо Свобода*. 2014. 26 червня. URL:

Тема 16

Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин (2 год.)

План:

1. Паризька мирна конференція 1919-1920 рр.:
 - а) скликання і хід роботи конференції;
 - б) створення Ліги Націй;
 - в) Версальський договір;
 - г) договори з союзниками Німеччини.
2. Вашингтонська конференція та її документи.
3. Крах Версальсько-Вашингтонської системи та його причини.

Методичні поради

Перше питання необхідно розпочати з викладу обстановки напередодні Паризької конференції. Двічі продовжувався термін дії Комп'єнського перемир'я, у результаті чого союзники ставили перед Німеччиною нові вимоги; країни Антанти проводили тривалі переговори щодо програми конференції та умов мирного договору з Німеччиною та її союзниками. Конференція відкрилася 18 січня 1919 р. у дзеркальній залі Версальського палацу. *Назвіть учасників конференції, найбільш відомих політичних діячів Франції, Англії, США, Італії, Японії. Поясніть, чому на конференції були відсутні представники Росії і переможених країн.*

Першим питанням конференції стало питання про створення Ліги Націй. Проаналізуйте Статут Ліги Націй, чому ініціатор її створення – США – не став її членом. Відповіді про договори Антанти з Німеччиною та її союзниками готуйте за фрагментами з текстів Версальського, Сен-Жерменського, Трианонського, Нейїського і Севрського договорів.

Друге питання стосується Вашингтонської конференції 1921- 1922 рр. Проаналізуйте її рішення: договори «чотирьох держав», «п'яти держав» і «дев'яти держав».

Третє питання – узагальнююче: необхідно сформулювати визначення, що являє собою Версальсько-Вашингтонська система (див.: Українська дипломатична енциклопедія. Т. 1. Київ: Знання, 2004. С. 187-188). Сформулюйте самостійно причини

краху цієї системи у кінці 30-х рр. XX ст.

Запам'ятайте ці дати

1919- 1920 рр. – Паризька конференція.

1919 р. – утворення Ліги Націй.

1919 р., 28 червня – Версальський договір.

1919 р., 10 вересня – Сен-Жерменський договір.

1919 р., 27 листопада – Нейїський мирний договір.

1920 р., 4 червня – Тріанонський мирний договір.

1920 р., 10 серпня – Севрський мирний договір.

1921-1922 рр. – Вашингтонська конференція.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте міжнародну ситуацію після Комп'єнського перемир'я.
2. Викладіть програми держав на Паризькій конференції.
3. Як була організована Паризька конференція? Дайте характеристику її складу.
4. Як відбулося відкриття конференції?
5. З якою метою була створена Ліга Націй? Охарактеризуйте її статут.
6. Як на Паризькій конференції проходило обговорення умов миру?
7. Які суперечності на конференції викликало територіальні питання?
8. У чому полягала проблема контрибуцій?
9. Які претензії пред'явили Японія й Італія?
10. З'ясуйте поведінку на конференції німецької делегації.
11. Схарактеризуйте умови Версальського договору.
12. Покажіть зміст договорів, підписаних у Сен-Жермені, Нейї і Тріаноні.
13. Поясніть значення Версальського миру.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1919-1945. Ч. III. Навчальний посібник / Укладачі П.М. Тригуб та О.П. Тригуб. Миколаїв, 2012.
2. Українська дипломатична енциклопедія. Т. 1. Київ: Знання, 2004. С. 187-188)
3. Цветков Г. М. Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917- 1945 рр. Київ: Либідь, 1997. С. 27-41, 64-73.

Тема 17

Стабілізація міжнародних відносин у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. (4 год.)

План:

1. Генуезька конференція 1922 р. Рапалльський договір.
2. Гаазька конференція.
3. Лозаннська конференція та її угоди.
4. Боротьба за збереження Версальського порядку у 1924-1929 рр.:
 - план Дауеса;
 - Локарнські угоди та їх міжнародні наслідки; в) пакт Бріана-Келлога.
5. Міжнародні відносини в період світової економічної кризи 1929-1933 рр.:
 - особливості світової економічної кризи та її вплив на світовуполітику;
 - план Юнга і кінець репараційної системи.
 - загострення міждержавних суперечностей і посилення конфронтації західних країн з СРСР.

Методичні поради

Відповідаючи на *перше питання*, слід познайомитися з наступним текстом:

«Генуезька конференція 1922 р. – міжнародна конференція з урегулювання економічних та фінансових проблем післявоєнної Європи після Першої світової війни, цілі якої – економічне відновлення країн, особливо Центральної та Східної Європи, усунення перешкод для міжнародної торгівлі; відбувалась 10.04-19.05.1922 р. за участі 29 держав і 5 домініонів Великої Британії; США були представлені спостерігачем. Вперше у міжнародній конференції брала участь офіційна делегація РСФРР, також були запрошені вперше після своєї поразки у війні Німеччина, Угорщина, Австрія та Болгарія.

Згідно з рішеннями Канської конференції 1922 р., англо-французької зустрічі у Булоні 25 лютого 1922 р., а також відповідно до меморандуму лондонських експертів (березень 1922 р.), який вимагав від радянської Росії за визнання де-юре ви-

плати боргів царського та тимчасового урядів, реституції націоналізованої власності або відшкодування її вартості, встановлення пільгового режиму для іноземців, країни Антанти запропонували радянській Росії повернути заборгованість, яка становила за їхніми підрахунками 18,4 млрд руб.

Радянська делегація пред'явила зустрічні претензії на суму 39 млрд руб. за втрати, яких зазнала Росія під час збройної інтервенції держав Антанти. В перерві у засіданнях конференції глава радянської делегації, народний комісар закордонних справ РСФРР Г. Чичерін і міністр закордонних справ Німеччини В. Ратенау підписали Рапальський договір 1922 р., який радянська делегація використала як прецедент для врегулювання спірних проблем із західними країнами, відмовившись виконати вимоги меморандуму лондонських експертів.

Конференція, що розглядалась як перша спроба включення РСФРР до Версальської системи на умовах Заходу, зазнала поразки. Радянсько-німецький альянс, який виник завдяки підписанню Рапальського договору, поклав початок не лише широкому економічному, але й військовому співробітництву цих держав. Оскільки інтереси радянської Росії та Німеччини не були враховані у Версальсько-Вашингтонській системі міжнародних відносин, їхній союз будувався на антиверсальських засадах і став одним із перших кроків до її ревізії.

Проаналізуйте тексти Канської резолюції Верховної ради Антанти від 6 січня 1922 р., Рапальський договір 1922 р., Меморандум радянської делегації від 20 квітня 1922 р.

Відповідаючи на *друге питання* про Гаазьку конференцію 1922 р., зверніться до відповідної статті з «Української дипломатичної енциклопедії». Т. 1. Київ: Знання України, 2004. С. 265.

Третє питання – «Лозаннська конференція та її угоди» – вивчаємо за текстами її найважливіших документів: «Мирний договір, укладений між союзниками і Туреччиною» та «Конвенція відносно режиму проток» від 24 липня 1923 р.

Зміст *четвертого питання* складають план Дауеса, Локарнські угоди та план Бріана-Келлога. Викладіть їх основні положення.

При розгляді *п'ятого питання* необхідно розкрити причини і наслідки світової економічної кризи 1929-1933 рр., план Юнга. Криза загострила міждержавні суперечності (боротьба між США й Англією за ринки збуту, американо-японська боро-

тба за контроль над Китаєм, конфлікт на КСЗ і розрив радянсько-китайських відносин), посилила конфронтацію західних країн із Радянським Союзом (пропагандистська кампанія про радянський демпінг, спроба здійснити економічну блокаду проти СРСР, сформувані єдиний антирадянський фронт, заклики папи римського до хрестового походу проти СРСР).

Запам'ятайте ці дати

1922 р., 6 січня – Канська конференція Верховної ради Антан-ти.

1922 р., 10 квітня – 19 травня – Генуезька конференція.

1922 р., 16 квітня – Рапалльський договір між РСФРР і Німеччиною.

1922 р., 15 червня – 19 липня – Гаазька конференція.

1922-1923 рр., 20 листопада – 24 липня – Лозаннська конференція.

1924 р. – план Дауеса.

1925 р., 5-16 жовтня – конференція в Локарно. Рейнський гарантійний пакт.

1928 р. – пакт Бріана-Келлога.

1929 р. – радянсько-китайський конфлікт на КСЗ.

1929-1933 рр. – світова економічна криза.

1929 р. – план Юнга.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Розкажіть про економічну ситуацію в Європі на початку 20-х рр. XX ст.
2. Викладіть зміст резолюції, прийнятій у Канні.
3. Коли і як відбулося відкриття Генуезької конференції?
4. Які вимоги пред'явили західні країни до радянської Росії? Щовідповіла радянська делегація на ці вимоги?
5. Розкрийте зміст Рапалльського договору.
6. Сформулюйте наслідки Гаазької конференції 1922 р.
7. Складіть повідомлення про Лозаннську конференцію та її угоди.
8. У чому полягала суть плану Дауеса?
9. Повідомте про Локарнські угоди та їх міжнародне значення.
10. Розкрийте суть і значення пакту Бріана-Келлога.
11. Покажіть вплив світової економічної кризи на міжнародні відносини.

12. Чому з планом Юнга пов'язують кінець репараційної системи?
13. У чому полягає зростання міжнародної напруженості та посилення конфронтації західних держав з СРСР?

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1919-1945. Ч. III. Навчальний посібник / Укладачі П.М. Тригуб та О.П. Тригуб. Миколаїв, 2012.
2. Українська дипломатична енциклопедія. Т. 1. Київ: Знання України, 2004.
3. Цветков Г. М. Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917-1945 рр. Київ: Либідь, 1997. С. 74-114.

Тема 18

Криза і ліквідація Версальського порядку (4 год.)

План:

1. Курс Німеччини на ревізію Версальського порядку.
2. Експансія Японії у Китаї і виникнення вогнища війни на Далекому Сході.
3. Проблеми колективної безпеки в зовнішній політиці СРСР.
4. Агресія Італії проти Ефіопії.
5. Інтервенція Італії та Німеччини до Іспанії.
6. Аншлюс Австрії та Мюнхенська змова.
7. Пакт Молотова-Ріббентропа.

Методичні поради

Відповідь на *перше питання* вимагає наведення фактів, які свідчать, що фашистська Німеччина взяла курс на ревізію Версальського порядку (захоплення влади у Німеччині нацистами; їх плани світового панування; підписання 15 липня 1933 р. «пакту чотирьох»; залишення Німеччиною конференції із роззброєння і вихід з Ліги Націй 12 жовтня 1933 р.; декрет нацистського уряду Німеччини від 16 березня 1935 р. про створення військової авіації; англо-німецька морська угода від 18 червня 1935 р.; окупація фашистською Німеччиною Рейнської області 7 березня 1936 р.

Свою розповідь супроводжуйте посиланням на такі документи: Пакт згоди і співробітництва, укладений між Німеччиною, Сполученим Королівством, Францією та Італією («пакт чотирьох») від 15 липня 1933 р.; Меморандум німецького уряду урядом Франції, Великобританії, Італії і Бельгії від 7 березня 1936 р.; звернення французького уряду до генерального секретаря Ліги Націй від 8 березня 1936 р.

Друге питання характеризує експансію Японії у Китаї. Японська воєнщина, реалізуючи «план Танаки» (*довідайтесь про нього зі збірника документів*), у 1931 р. вторглася на китайську територію і захопила Маньчжурію. Проголосивши створення на її території маріонеткової держави Маньчжоу-го на чолі зі скинутим у 1912 р. імператором Пу І, Японія фактично перетворила цю економічно розвинену територію на свою колонію.

Після завоювання Північно-Східного Китаю підбадьорена

своїми успіхами Японія 27 березня 1933 р. офіційно вийшла з Ліги Націй. Ліга Націй за проханням Китаю створила спеціальну комісію для вивчення цієї проблеми. Комісія рекомендувала вивести японські війська з Маньчжурії і передати її під міжнародний контроль. Однак передбачені на цей випадок санкції проти Японії так і не було застосовано. З'явився перший прецедент безкарності агресора. Напад Японії на континентальний Китай у 1937 р., а вступ у війну проти Японії США і Великої Британії у 1941 р. завершили руйнування Вашингтонського порядку.

Змістом *третього питання* є проблема безпеки у зовнішній політиці СРСР. З цією метою радянський уряд у 1932-1935 рр. уклав договори про ненапад з Фінляндією (21 січня 1932 р.), Латвією (5 лютого 1932 р.), Естонією (4 травня 1932 р.), Польщею (25 липня 1932 р.), Францією (29 листопада 1932 р.); ініціював конвенцію про визначення агресора, яку підписали 3-5 липня 1933 р. СРСР, Естонія, Латвія, Польща, Румунія, Туреччина, Персія (Іран), Афганістан, Чехословаччина, Югославія, Литва. Трохи пізніше підписала конвенцію Фінляндія; СРСР у грудні 1933 р. висунув проєкт «Східного пакту» про організацію колективної безпеки, 18 вересня 1934 р. вступив до Ліги Націй, уклав договори про взаємну допомогу із Францією (2 травня 1935 р.) і Чехословаччиною (16 травня 1935 р.), рішуче виступив з протестом проти агресії Італії проти Абіссинії, виступив на захист трудящих Іспанії під час громадянської війни 1936-1939 рр. *Для своєї відповіді використайте договір про ненапад з Латвією, конвенцію про визначення агресії, договори про взаємодопомогу з Францією і Чехословаччиною.*

Четверте і п'яте питання – «Агресія Італії проти Ефіопії» та «Інтервенція Італії й Німеччини до Іспанії» – викладається коротко за навчальним посібником Г. М. Цветкова «Міжнародні відносини і зовнішня політика у 1917-1945 рр.» Київ: Либідь, 1997. С. 123-124, 126-127.

Для підготовки відповіді на *шосте питання* використайте згаданий посібник Г. М. Цветкова (с. 133-142) та документ «Угода між Німеччиною, Великою Британією, Францією та Італією («Мюнхенська змова»).

Сьоме питання стосується радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р. та додаткового секретного протоколу до нього. Його слід викласти за документами: Договір про ненапад між Німеччиною й Радянським Союзом і Таємний до-

датковий протокол про межі сфер інтересів Німеччини і СРСР від 23 серпня 1939 р., Постанова З'їзду народних депутатів Союзу Радянських Соціалістичних Республік про політичну і правову оцінку радянсько-німецького договору про ненапад 1939 р. від 24 грудня 1989 р.

Запам'ятайте ці дати

- 1931 р.** – загарбання Маньчжурії Японією.
- 1933 р.** – прихід нацистів до влади у Німеччині.
- 1933 р.** – «пакт чотирьох».
- 1934 р.** – вступ СРСР до Ліги Націй.
- 1935 р.** – укладення договорів про взаємну допомогу між СРСР і Францією, СРСР і Чехословаччиною.
- 1935 р.** – напад Італії на Ефіопію.
- 1936-1939 рр.** – громадянська війна в Іспанії.
- 1937 р.** – напад Японії на континентальний Китай.
- 1938 р.** – приєднання Австрії до Німеччини.
- 1938 р.** – Мюнхенська угода.
- 1939 р.** – розчленування Чехословаччини.
- 1939 р.** – радянсько-німецький пакт про ненапад та додатковий секретний протокол до нього.

Питання для контролю і самоконтролю

1. У чому полягали перші зовнішньополітичні кроки нацистської Німеччини?
2. Визначте реакцію провідних європейських держав і США на ці кроки.
3. Розкрийте суть конвенції про визначення агресії.
4. У чому полягали зміни зовнішньополітичної орієнтації Польщі?
5. Повідомте про поворот Німеччини до активного проведення ревізії Версальського порядку.
6. Схарактеризуйте зовнішньополітичний аспект «нового курсу» Ф. Рузвельта.
7. Розкрийте суть проєкту «Східного пакту».
8. Простежте експансію Японії на Далекому Сході.
9. Зовнішньополітичні ініціативи СРСР щодо проблем колективної безпеки.
10. Підписання договорів між СРСР, Францією і Чехословаччиною. Розкрийте їх значення.

11. Повідомте про агресію Італії до Ефіопії. Чому західні країни неупинили цю агресію?
12. Покажіть ставлення європейських держав і США до громадянської війни в Іспанії.
13. Як відбувся аншлюс Австрії?
14. Дайте оцінку суті і значення Мюнхенської змови.
15. Дайте оцінку суті і значення пакту Молотова-Ріббентропа.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1919-1945. Ч. III. Навчальний посібник / Укладачі П.М. Тригуб та О.П. Тригуб. Миколаїв, 2012.
2. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhнародni_vidnosin_i_ta_svitova_politika
3. *Цветков Г. М.* Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917- 1945 рр. Київ: Либідь, 1997. С. 114-150.

Тема 19

Початок Другої світової війни. Створення антигітлерівської коаліції (2 год.)

План:

1. Напад фашистської Німеччини на Польщу і початок Другої світової війни.
2. Воєнна капітуляція Франції та її міжнародні наслідки.
3. Дипломатична підготовка Німеччини до війни з СРСР.
4. Створення антигітлерівської коаліції.

Методичні поради

Відповідь на *перше питання* готується за посібником Г. М. Цветкова «Міжнародні відносини і зовнішня політика 1917-1945 рр.» (С. 151-154) з використанням документу «Директива №1 Верховного головнокомандувача збройними силами Німеччини про ведення війни» від 31 серпня 1939 р.

Друге питання стосується нападу нацистської Німеччини на Францію у травні 1940 р., її швидкого розгрому та міжнародним наслідкам цієї події. Прочитайте про це у згаданому посібнику Г. М. Цветкова (С. 156-157) та використайте документ «Капітуляція Франції. Умови перемир'я Німеччини із Францією» від 22 червня 1940 р.

При підготовці *третього питання* «Дипломатична підготовка Німеччини до війни з СРСР» слід звернути увагу на такі моменти: 1) затвердження «Плану Барбаросса» (18 грудня 1940 р.); 2) укладення 27 вересня 1940 р. Тристороннього (Берлінського) пакту між Німеччиною, Італією і Японією; 3) у листопаді 1940 р. Угорщина, Словаччина і Румунія приєдналися до Тристороннього пакту (Болгарія – 1 березня 1941 р.); 4) 13 грудня 1940 р. А. Гітлер затвердив план операції «Маріта» про окупацію Греції; 5) 6 квітня 1941 р. почалася німецька окупація Югославії і Греції; 6) у травні 1941 р. Німеччина домовилася із Фінляндією про спільний наступ на СРСР (план «Блакитний песець»); 7) 18 червня 1941 р. укладено німецько-турецький договір про дружбу і ненапад – таким чином забезпечено південний фланг Німеччини; 8) напередодні війни з СРСР Гітлер зробив спробу порозумітися з Лондоном. Використайте документ «Пакт трьох держав» від 27 вересня 1940 р.

Четвертому питанню – «Створення антигітлерівської

коаліції» – слід приділити найбільшу увагу. Відповіді на це питання мають ґрунтуватися на документах: «Атлантична хартія, підписана президентом США Ф.Д. Рузвельтом і прем'єр-міністром Великобританії У. Черчиллем 14 серпня 1941 р.; Договір між СРСР і Великобританією про союз у війні проти гітлерівської Німеччини та її спільників у Європі і про співробітництво і взаємну допомогу після війни від 26 травня 1942 р.; Угода між урядами СРСР і США про принципи, застосовані до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії від 11 червня 1942 р.

Запам'ятайте ці дати

1939 р., 1 вересня – напад фашистської Німеччини на Польщу. Початок Другої світової війни.

1940 р., 22 червня – капітуляція Франції.

1941 р., 22 червня – напад фашистської Німеччини на СРСР. Початок Великої Вітчизняної війни.

1941 р., 14 серпня – Атлантична хартія.

1942 р., 26 травня – Договір між СРСР і Великобританією про союз у війні проти гітлерівської Німеччини.

1942 р., 11 червня – Угода між урядами СРСР і США про принципи, застосовані до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Визначте причини і характер Другої світової війни.
2. Чи був пакт Молотова-Ріббентропа головним чинником виникнення Другої світової війни?
3. Сесія ПАРЕ у 2009 р. визнала Німеччину і СРСР однаково винними у розв'язанні Другої світової війни. Чи погоджуєтесь Ви з такою думкою?
4. Як був підготовлений напад фашистської Німеччини на Польщу?
5. Чи можна вважати приєднання Західної України і Західної Білорусії до СРСР «окупацією», як про це твердять деякі сучасні політики?
6. Чому Польща зазнала нищівної поразки?
7. Що спонукало Англію і Францію вступити у Другу світову війну? Що ви розумієте під терміном «дивна війна»?
8. Простежте розширення фашистської агресії у Західній Єв-

- ропі у 1940 р.
9. Чому Франція зазнала нищівної поразки від гітлерівського вермахту?
 10. В якому становищі опинилась Англія після розгрому Франції?
 11. Покажіть дипломатичну підготовку Німеччини до війни з СРСР.
 12. Яке значення мав радянсько-японський пакт про нейтралітет від 6 квітня 1941 р.?
 13. Зробіть повідомлення про початок Великої Вітчизняної війни.
 14. Простежте кроки у 1941 р. по створенню антигітлерівської коаліції (радянсько-британська угода, місія Гопкінса, Московська конференція 1941 р., Атлантична хартія та приєднання до неї СРСР).
 15. Яким чином відбувся вступ США у війну?
 16. Схарактеризуйте остаточне оформлення антигітлерівської коаліції.

Література

1. Історія міжнародних відносин. 1919-1945. Ч. III. Навчальний посібник / Укладачі П.М. Тригуб та О.П. Тригуб. Миколаїв, 2012.
2. Коваль М. В. Друга Світова Війна 1939–1945 // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Druga_svitova_viyuna_1939_1945
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika
4. Цветков Г. М. Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917- 1945 рр. Київ: Либідь, 1997. С. 151-174.

Тема 20

Завершення Другої світової війни (6 год.)

План:

1. Міжнародні конференції у роки Другої світової війни (1943-1944 рр.):
 - Московська конференція 1943 р.
 - Каїрська конференція 1943 р.
 - Тегеранська конференція.
 - Конференція у Думбартон-Оксі.
2. Завершальний період війни проти Німеччини (1945 р.):
 - Ялтинська конференція.
 - Сан-Франциська конференція.
 - капітуляція Німеччини.
 - Потсдамська конференція.
3. Вступ СРСР у війну проти Японії та її капітуляція. Підсумки Другої світової війни.

Методичні поради

У першому питанні потрібно висвітлити та проаналізувати міжнародні конференції організовані в роки II Світової війни (1943-44 рр.). Однією із перших була *Московська конференція* – нарада міністрів закордонних справ СРСР, США та Великої Британії з питань політики і співробітництва трьох держав під час війни. Відбулася 19-30 жовтня 1943 р. Обговорювалися заходи, які були необхідні для скорочення строків розгрому Німеччини та її сателітів, зокрема питання про відкриття Другого фронту в Європі. Міністри прийняли три декларації: Декларацію чотирьох, Декларацію про Італію та Декларацію про Австрію. *Розкрийте зміст цих документів.*

Наступною була *Каїрська конференція* – англо-американо-китайська конференція за участю президента США Ф. Рузвельта, прем'єр-міністра Великої Британії В. Черчилля, глави гомінда-нівського уряду Китаю Чан Кай-ши та їхніх військовослужбовців і дипломатичних радників. Відбулася 22-26 листопада 1943 р. в Каїрі напередодні Тегеранської конференції. На цій конференції обговорювалися питання, пов'язані з війною проти Японії і післявоєнним мирним врегулюванням на Далекому Сході. У результаті переговорів було ухвалено Декларацію (опублікована 1

грудня), у якій вказувалося, що США, Англія і Китай ведуть війну, щоб зупинити і покарати агресію Японії, позбавивши останню всіх територіальних надбань, які вона окупувала чи захопила з початку Першої світової війни.

28 листопада 1943 р. розпочала роботу *Тегеранська конференція*, яка тривала включно до 1 грудня. Це була перша конференція керівників трьох союзників у Другій світовій війні – США, СРСР і Великої Британії («Велика трійка»). Під час цієї конференції були прийняті такі документи: «Воєнні Тегеранської конференції» (1 грудня 1943 р.), «Декларація трьох держав» (1 грудня 1943 р.), «Декларація про Іран» та ін. (*Проаналізуйте їх*). Було прийняте остаточне рішення про відкриття другого фронту в Європі не пізніше травня 1944 р. (план «Оверлорд» – *поясніть у чому була його суть*). На конференції також обговорювалися територіальні питання і проблеми післявоєнного устрою Європи.

Одразу після Тегеранської конференції в Каїрі упродовж 4-6 грудня 1943 року відбулася *Друга Каїрська конференція*, яка була присвячена можливому вступу Туреччини у Другу світову війну. У нараді взяли участь президент США Франклін Д. Рузвельт, прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль і президент Туреччини Ісмет Іненю.

Завершальною конференцією цього періоду була конференція у *Думбартон-Оксі* (Вашингтон), яка тривала з 21 серпня по 7 жовтня 1944 р. Була скликана на виконання домовленостей, досягнутих на Московській конференції 1943 р. У роботі цієї конференції взяли участь СРСР, США, Велика Британія і Китай. Конференція пройшла у два етапи: 1) з 21 серпня по 28 жовтня за участі США, СРСР та Великої

Британії; 2) з 29 вересня по 7 жовтня за участі США, СРСР, Великої Британії та Китаю. Головною метою учасників було погодження позицій щодо створення ООН. *Вкажіть, щодо яких питань учасники не досягли домовленостей.*

Відповідь на *друге питання* потрібно розпочати з висвітлення *Ялтинської (Кримської) конференції* – конференції лідерів трьох держав США, СРСР, Великої Британії за участі керівників зовнішньополітичних і військових відомств цих країн у Ялті 4-11 лютого 1945 р. Повідомте про очільників делегацій, чому була присвячена ця конференція, що було вирішено на ній.

Упродовж 25 квітня – 25 червня 1945 р. з метою створення ООН була організована Сан-Франциська конференція (Сан-

Франциско, штат Каліфорнія, США). Участь в ній взяли близько 3 тисяч делегатів із 50 країн. Делегати підготували Статут ООН (містив 9 розділів та 111 статей), який був одноголосно прийнятий 25 червня 1945 р. *Навколо якого питання велися основні дискусії учасників?*

Надалі у другому питанні потрібно розкрити капітуляцію Німеччини та результати Потсдамської конференції, яка тривала упродовж 17 липня – 2 вересня 1945 р. і зорганізована за ініціативи «Великої трійки».

У *третьому питанні* потрібно розповісти про вступ СРСР у війну проти Японії та її капітуляцію, проаналізувавши «Акт про капітуляцію Японії» від 2 вересня 1945 р. А також висвітлити підсумки Другої світової війни.

Запам'ятайте ці дати

1943 р., 19-30 жовтня – Московська конференція міністрів закордонних справ СРСР, США і Великої Британії.

1943 р., 2-7 грудня – Каїрська (американо-англо-китайська) конференція.

1943 р., 28 листопада – 1 грудня – Тегеранська конференція глав урядів СРСР, США і Великобританії.

1944 р., 21 серпня – 7 жовтня – Конференція у Думбартон-Оксі.

1945 р., 4-11 лютого – Кримська (Ялтинська) конференція глав урядів СРСР, США і Великобританії.

1945 р., 25 квітня – 26 червня – Сан-Франциська конференція.

1945 р., 8 травня – Акт про капітуляцію Німеччини. Завершення Великої Вітчизняної війни.

1945 р., 17 липня – 2 серпня – Потсдамська конференція глав урядів СРСР, США, Великобританії.

1945 р., 2 вересня – Акт про капітуляцію Японії. Завершення Другої світової війни.

Питання для контролю і самоконтролю

1. В яких умовах була скликана Московська конференція 1943 р.? Хто був її учасником?
2. Проаналізуйте рішення цієї конференції.
3. З якою метою була скликана Каїрська конференція 1943 р.? Хто був її учасником? Які рішення вона прийняла?

4. Викладіть основні рішення Тегеранської конференції глав держав антигітлерівської коаліції та визначте її історичне значення.
5. Чи всі рішення Московської і Тегеранської конференцій були вчасно виконані? Якщо – ні, поясніть причину.
6. Складіть розповідь про конференцію у Думбартон-Оксі та охарактеризуйте її значення для економічного розвитку повоєнного світу.
7. В яких історичних умовах була скликана Ялтинська конференція? Проаналізуйте склад її учасників, основні рішення та міжнародне значення.
8. Прокоментуйте скликання, хід, рішення і значення Сан-Франциської конференції.
9. В яких умовах була скликана Потсдамська конференція? Простежте хід її роботи, основні питання, суперечності між учасниками антигітлерівської коаліції.
10. Визначте основні риси системи міжнародних відносин, які були започатковані в Ялті і Потсдамі.
11. Складіть розповідь про воєнні дії на Далекому Сході і розгром Японії.
12. Підведіть підсумки Другої світової війни.

Література

1. Громенко С. Ялтинська конференція: доля світу і блощинці. *Локальна історія*. 2022. 4 лютого. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ialtinska-konferentsiia-dolia-svitu-i-bloshchitsi/>
2. Історія міжнародних відносин. 1919-1945. Ч. III. Навчальний посібник / Укладачі П.М. Тригуб та О.П. Тригуб. Миколаїв, 2012.
3. Міжнародні відносини та світова політика. URL: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosin_i_ta_svitova_politika
4. Український дипломатичний словник / За ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. Київ: Знання, 2011. 495 с. (С. 157-158; 238-239; 297-298; 378-379; 404-405).
5. Цветков Г. М. Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917- 1945 рр. Київ: Либідь, 1997. С.181-183, 189-190, 194-199, 202-206, 208-214.

Питання до іспиту

II семестр

1. Загальна характеристика міжнародних відносин та зовнішньої політики в нові часи (1789-1918 рр.)
2. Входження США в систему міжнародних відносин.
3. Зовнішня політика європейських держав в період Великої Французької революції.
4. Дипломатія Наполеона до Тільзита.
5. Європейська дипломатія від Тільзита до загибелі імперії Наполеона.
6. Підготовка Віденського конгресу. Позиції Олександра I, Меттерніха, Талейрана, Кестльрі.
7. Дипломатична боротьба навколо польсько-саксонського і німецького питань. Таємний Віденський договір 1815 р.
8. Заключний акт Віденського конгресу (9 червня 1815 р.). Віденський регламент 1815 р.
9. Утворення «Священного союзу».
10. Російсько-турецька війна 1806-1812 рр. Бухарестський мирний договір (28 травня 1812 р.).
11. Повстання в Греції (1821 р.). Петербурзький протокол (1826 р.).
12. Російсько-турецька війна 1828-1829 рр. Адріанопольський мирний договір.
13. Турецько-єгипетський конфлікт 1832-1833 рр. і роль Росії.
14. Союзний договір між Росією та Османською імперією (1833 р.) й російсько-австрійські конвенції «про недоторканість Османської імперії» (1833 р.).
15. Лондонські конвенції 1840-1841 рр.
16. Початок дипломатичної кар'єри Луї Наполеона (1848-1852 рр.).
17. Дипломатія Франції у часи Кримської війни (1853-1856 рр.).
18. Європейська політика Наполеона III у другій половині 1850-х – 1860-і роки.
19. Перегляд умов Паризького трактату 1856 р.
20. Франко-німецькі відносини після Франкфуртського миру.
21. Союз трьох імператорів.

22. Дипломатична діяльність європейських держав щодо польського повстання 1863 р.

23. Франко-німецький конфлікт 1874 р. та місія Радовіца.

24. Дипломатія О. М. Горчакова 1856-1870 рр.

25. Дипломатичний тріумф О. М. Горчакова: циркуляр 1870 р. та Лондонська конвенція 1871 р. щодо Чорноморських проток.

26. Росія та франко-німецькі відносини 1870-х рр. Союз трьох імператорів.

27. Дипломатична підготовка російсько-турецької війни 1877-1878 рр.: Рейхштадтська угода (1876 р.) і Будапештська конвенція (1877 р.).

28. Дипломатична поразка у Берліні й відставка О. М. Горчакова.

29. Лондонський протокол та початок російсько-турецької війни 1877-1878 рр. Дипломатична ситуація під час війни.

30. Умови Сан-Стефанського мирного договору.

31. Загострення протиріч між великими державами під час східної кризи.

32. Берлінський конгрес та його рішення.

33. Д. Андраші і зовнішньополітична позиція Австро-Угорщини в другій половині 1870-х рр. Австро-німецький договір 1879 р.

34. Бісмарк як дипломат.

35. Берлінські переговори 1871 р. та відновлення Союзу трьох імператорів.

36. Італо-німецьке зближення. Укладення Троїстої угоди та її наслідки для Європи.

37. Болгарська криза 1885-1886 рр. і позиції великих держав.

38. Колоніальна політика Франції в останній третині XIX ст. Загострення протиріч між великими державами.

39. Погіршення російсько-німецьких відносин у другій половині 1880-х – на початку 1890 рр.).

40. Франко-російський союз 1891-1893 рр.

41. Дипломатична ситуація в Європі наприкінці XIX ст.

42. Англо-американські відносини наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

43. Доктрина Монро та європейська дипломатія.

44. Американо-мексиканська війна 1846-1848 рр. та її наслідки.

45. Дипломатичні відносини під час громадянської війни у США (1861-1865 рр.).
 46. Іспано-американська війна, її результати і наслідки.
 47. Доктрина Хейя.
 48. Японсько-китайська війна 1894-1895 рр.
 49. Політика європейських держав у Китаї (кінець XIX ст.).
- Доктрина Хейя.
50. Фашодський інцидент.
 51. Питання про будівництво Багдадської залізниці.
 52. Іспано-американська війна.
 53. Договір про Панамський канал.
 54. Загострення англо-німецьких суперечностей в кінці XIX – на початку XX ст.
 55. Російсько-японська війна. Портсмутський мир.
 56. Утворення Антанти.
 57. Марокканські кризи.
 58. Англо-німецьке морське суперництво.
 59. Італо-турецька війна.
 60. Боротьба за Балкани і Туреччину на початку XX ст.
 61. Перша Балканська війна.
 62. Друга Балканська війна. Бухарестський мир.
 63. Сараєвське вбивство.
 64. Австро-угорський ультиматум Сербії. Ставлення європейських держав до цього ультиматуму.
 65. Плани воюючих сторін у Першій світовій війні.
 66. Вступ у I Світову війну Японії, Туреччини, Болгарії, Італії і Румунії.
 67. Вступ у I світову війну США. Становище країн Антанти та Четверного союзу в 1917 р.
 68. Радянсько-німецькі переговори в кінці 1917 – на початку 1918 рр. Укладення Брестського миру.
 69. Комп'єнське перемир'я. Капітуляція Німеччини.
 70. Основні підсумки Першої світової війни.
 71. Паризька мирна конференція і становлення Версальської системи міжнародних відносин.
 72. Версальський мирний договір з Німеччиною.
 73. Створення Ліги Націй, її статут.
 74. Вашингтонська конференція.
 75. Генуезька конференція. Рапалльський договір.
 76. Лозаннська конференція та її договори.

77. Міжнародне визнання СРСР.
78. Пакт Бріана-Келлога.
79. План Дауеса.
80. Світова економічна криза 1929-1933 рр. та її вплив на міжнародні відносини.
81. План Юнга і кінець репараційної системи.
82. Зовнішньополітичні ініціативи Радянського Союзу у 1929-1933 рр.
83. Експансія Японії в Китаї і створення вогнища війни на Далекому Сході.
84. Агресія Італії проти Ефіопії.
85. Громадянська війна та воєнна інтервенція в Іспанії. Позиції великих держав.
86. Напад Японії на континентальний Китай і позиція СРСР.
87. Анішлюс Австрії Німеччиною і загострення політичного становища в Європі.
88. Мюнхенська конференція західних держав та її наслідки.
89. Розчленування Чехословаччини Німеччиною.
90. Англо-франко-радянські переговори 1939 р.
91. Пакт про ненапад між СРСР і Німеччиною.
92. Підготовка Німеччини до війни з СРСР. Заходи Радянського Союзу по зміцненню своєї обороноздатності.
93. Напад фашистської Німеччини на СРСР і початок створення антигітлерівської коаліції.
94. Вступ США у Другу світову війну і завершення формування антигітлерівської коаліції.
95. Тегеранська конференція.
96. Ялтинська конференція.
97. Утворення ООН.
98. Розгром фашистської Німеччини. Потсдамська конференція.
99. Розгром Японії. Історичне значення перемоги Об'єднаних націй у Другій світовій війні.
100. Наслідки Другої Світової війни на тогочасну арену міжнародних відносин.

Критерії оцінки відповідей на іспити

1. Оцінка **«відмінно»** ставиться у тому разі, коли:

а) відповідь правильна, повна, послідовна, логічна; студент впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань, чітко орієнтується у просторі та часі, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, визначає закономірності історичного розвитку;

б) студент має навички користування картами, схемами, довідниками; статистичний матеріал може втілити в схемах, діаграмах, графіках, вміє складати хронологічні таблиці;

в) відповідь дає грамотною українською літературною мовою, без русизмів, допускаючи при цьому 1-2 незначні помилки 1-2 незначні помилки з фактичного матеріалу та 2-3 помилки мовностилістичного характеру.

2. Оцінка **«добре»** ставиться у тому разі, коли:

а) відповідь правильна, послідовна, логічна, але студент допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань, орієнтується у просторі і часі, допускаючи при цьому 1-2 помилки, аналізує причинно-наслідкові зв'язки, визначає основні закономірності історичного розвитку, у деяких випадках нечітко формулюючи їх;

б) студент має навички користування картами та іншими наочними посібниками, складає графіки, схеми, діаграми, таблиці, допускаючи при цьому незначні помилки;

в) відповідь дає в цілому грамотною українською літературною мовою, але допускає русизми, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні помилки (не більше 5-6).

3. Оцінка **«задовільно»** ставиться у тому разі, коли:

а) студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не досить впевнено орієнтується у просторі і часі, не завжди вміє інтегровано застосовувати набуті знання для аналізу конкретних історичних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

б) слабо орієнтується на історичній карті, допускає помилки при складанні таблиць, графіків, схем, діаграм;

в) при викладі українською мовою допускає помилки, руси-

зми, що свідчить про недостатню його мовну культуру.

4. Оцінка **«незадовільно»** ставиться у тому разі, коли:

а) студент виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу, не орієнтується у просторі і часі, не вміє визначити причинно-наслідкові зв'язки, сформулювати історичні закономірності;

б) не орієнтується на історичній карті, не може скласти хронологічну таблицю, побудувати графік, схему, діаграму;

в) відповідь безграмотна з точки зору української мови;

г) студент відмовляється відповідати на поставлені питання.

Графік контрольних заходів та рейтингова шкала оцінювання

№	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1	Усні відповіді на семінарських заняттях (за одне заняття можна отримати 2 бали. У середньому студент має можливість відповісти на 20 семінарах із 27. Отже, $2 \cdot 20 = 40$ б.)	40
2	Контрольна робота (складається з двох питань. Правильна відповідь на кожне становить 5 балів. Отже $5 \cdot 2 = 10$ балів)	10
3	Тести	10
3	Іспит	40
	Всього	100

Критерії оцінювання роботи студента

1. Критерії оцінки усної відповіді студента:

Оцінка 2 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;

- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

Оцінка 1,5 бали ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

Оцінка 1 бал ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка 0,5-0 бали ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

2. Критерії оцінки контрольної роботи студента:

Оцінка 10-9 ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

Оцінка 8-7 ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

Оцінка 6-4 ставиться в такому випадку:

- студент має певні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється не в повній мірі; мова добра.

Оцінка 3 ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка 2-1 ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

3. Критерії оцінки тестових завдань

Тест містить 10 питань. Усі питання є закритого характеру. Кожне питання має одну правильну відповідь. Максимально за тести можна отримати 10 балів. Тобто, за правильну відповідь на питання студент отримує три бали, отже $1 \cdot 10 = 10$ балів.

Відповідність підсумкових семестрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81	Добре	C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66	Задовільно	E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34	Незадовільно	F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

Словник імен

Адамс, Джон (1735-1826) – другий президент США (1797-1801). **Андраші, Дьюла** (1823-1890) – міністр закордонних справ Австро-Угорщини (1871-1879).

Барту, Жан-Луї (1862-1934) – міністр закордонних справ Франції (1934).

Бенедетті, Вінсент (1817-1900) – дипломат, посол Франції в Берліні (1864-1870).

Бісмарк, Отто Едуард Леопольд фон Шенгаузен (1815-1898) – прем'єр-міністр Пруссії (1862-1890), бундесканцлер Північнонімецького союзу (1867-1871), рейхсканцлер Німецької імперії (1871-1890).

Бріан, Арістид (1862-1932) – прем'єр-міністр Франції в 1909-1911, 1913, 1915-1917, 1921-1922, 1927-1929; міністр закордонних справ 1915-1917, 1921-1922.

Бюлов, Бернхард Генріх Мартін (1849-1929) – статс-секретар міністерства закордонних справ Німецької імперії (1897-1900), рейхсканцлер Німеччини і міністр-президент Пруссії (1900-1909).

Вашингтон, Джордж (1732-1799) – перший президент США (1789-1797).

Вебер, Карл Іванович (1841-1910) – генеральний консул Російської імперії в Кореї (1895-1897).

Вільгельм I Гогенцоллерн (1797-1888) – король Пруссії (1861-1871), німецький імператор (1871-1888).

Вільгельм II (1859-1941) – німецький імператор і король Пруссії (1888-1918).

Вільсон, Томас Вудро (1856-1924) – президент США (1913-1921). **Ворошилов, Климент Єфремович** (1881-1969) – радянський державний і політичний діяч, Маршал Радянського Союзу (1935), нарком військових і морських справ СРСР (1925-1934), нарком оборони СРСР (1934-1940), Голова Президії Верховної Ради СРСР (1953-1960).

Георг III (1738-1820) – король Великобританії (1760-1820).

Гірс, Микола Іванович (1820-1895) – міністр закордонних справ Росії (1882-1895).

Гітлер, Адольф (1889-1945) – рейхсканцлер Німеччини

(1933-1945), глава Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, ідеолог нацизму.

Гладстон, Уільям Юарт (1809-1898) – прем'єр-міністр Великобританії (1868-1874, 1880-1885, 1892-1894).

Гогенцоллерн, Леопольд (1835-1905) – глава швабської гілки дому Гогенцоллернів, у 1870 р. – кандидат на іспанський престол.

Голль, Шарль Андре Жозеф Марі де (1890-1970) – французький державний, політичний і військовий діяч, голова Французького комітету національного визволення і голова Комітету національної оборони (1943-1944), голова Тимчасового уряду Французької республіки (1944- 1946), президент Франції (1958-1969).

Горчаков, Олександр Михайлович (1798-1883) – міністр закордонних справ Росії (1856-1882).

Грамон, Антуан-Аженор-Альфред (1819-1880) – герцог, міністр закордонних справ Франції (1870).

Грей, Едуард (1862-1933) – міністр закордонних справ Великобританії (1905-1916).

Гюго, Віктор (1885) – великий французький письменник.

Даладье, Едуард (1884-1970) – прем'єр-міністр Франції (1933, 1934, 1938-1940).

Дантон, Жорж Жак (1759-1794) – діяч Першої республіки у Франції, перший голова Комітету громадського порятунку.

Дауес, Чарлз Гейтс (1865-1951) – державний діяч США, підприємець і військовий, голова міжнародного комітету експертів (1923-1924), віце- президент США (1925-1929).

Делакруа, Шарль – міністр закордонних справ Франції (1796-1797). **Джей, Джон** (1745-1829) – американський державний діяч, один із засновників США, перший голова Верховного суду США, губернатор штату Нью-Йорк.

Дізраелі, Бенджамін, граф Біконсфілд (1804-1881) – прем'єр-міністр Великобританії (1868, 1874-1880).

Дін, Сайлас – член Континентального конгресу, представник США у Франції (1776-1778).

Друен, Едуард Люїс де – міністр закордонних справ Франції (1852-1855).

Ігнат'єв, Микола Павлович (1832-1908) – граф, російсь-

кий дипломат, посол у Константинополі (1867-1877), уповноважений для ведення переговорів з Туреччиною (1878).

Іден, Антоні (1897-1977) – міністр закордонних справ Великобританії

(1935-1938, 1940-1945, 1951-1955), прем'єр-міністр (1955-1957).

Іноуе Каору (1836-1915) – міністр закордонних справ Японії (1879- 1887).

Іто Хіробумі (1841-1909) – князь, японський державний діяч і дипломат.

Кавур, Камілло Бенсо (1810-1861) – граф, італійський державний діяч і дипломат, прем'єр-міністр Сардинського королівства (1852-1861), перший прем'єр-міністр Італійського королівства (1861).

Каслрі (Кестльрі), Роберт Стюарт (1769-1822) – міністр закордонних справ Великобританії (1812-1822).

Келлог, Френк Біллінгс (1856-1937) – державний секретар США (1925-1929).

Клемансо, Жорж Бенжамен (1841-1929) – прем'єр-міністр Франції (1906-1909, 1917-1920).

Кобенцль, Людвіг (1753-1809) – граф, австрійський дипломат.

Комура Дзютаро (1855-1911) – граф, маркіз, японський дипломат, віце-міністр закордонних справ (1896-1898), міністр закордонних справ (1901-1906)

Кріппс, Ричард Стаффорд (1889-1952) – британський дипломат, посол Великобританії в СРСР (1940-1942).

Кутузов, Михайло Іларіонович (1745-1813) – видатний російський полководець

Кушинг, Калєб – член Конгресу США, глава дипломатичної місії до Китаю у 1844 р.

Ленін (Ульянов), Володимир Ілліч (1870-1924) – засновник комуністичної партії і радянської держави, Голова Ради Народних Комісарів РСФРР (СРСР) у 1917-1924 рр.

Лі, Артур – американський публіцист, член посольства США до Франції 1776 р., очолюваного Б. Франкліном.

Лі Хунчжан (1823-1901) – китайський державний діяч і дипломат. **Лінкольн, Авраам** (1809-1865) – 16-й президент США (1861-1865). **Лінь Цзесюй** (1785-1850) – китайський імператорський чиновник, надзвичайний уповноважений по розслідуванні опіумних справ у провінції Гуандун (1839).

Ллойд Джордж, Девід (1863-1945) – прем'єр-міністр Великобританії (1916-1922).

Лобанов-Ростовський, Олексій Борисович (1824-1896) – міністр закордонних справ Росії (1895-1896).

Людовик XVIII (1755-1824) – король Франції (1814-1815, 1815-1824). **Меншиков Олександр Сергійович** (1787-1869) – князь, російський військовий і політичний діяч, дипломат, у роки Кримської війни (1853-1856) – командувач Чорноморським флотом і сухопутними військами в Криму.

Меттерніх, Клеменс Лотар Венцель (1773-1859) – князь, австрійський державний діяч, дипломат, міністр закордонних справ Австрії (1809-1821), австрійський канцлер (1821-1848).

Микола I (1796-1855) – російський імператор (1825-1855).

Микола II (1868-1918) – російський імператор (1894-1917).

Мілан IV Обренович (1854-1901) – сербський князь (1868-1882), король Сербії (1882-1889).

Молотов, В'ячеслав Михайлович (1890-1986) – радянський політичний діяч і дипломат, Голова Ради Народних Комісарів СРСР (1930-1941), нарком і міністр закордонних справ СРСР (1939-1949, 1953-1956).

Мольтке, Гельмут Карл Бернард фон (1800-1891) – німецький генерал-фельдмаршал (1871), російський генерал-фельдмаршал (1872), військовий теоретик.

Монро, Джеймс (1758-1831) – п'ятий президент США (1817-1825), автор зовнішньополітичної доктрини його імені.

Муссоліні, Беніто Амількаре Андре (1883-1945) – італійський політичний діяч, лідер фашистської партії, диктатор (як прем'єр-міністру 1922-1943 рр.).

Наполеон I Бонапарт (1769-1821) – французький державний діяч, полководець, перший консул Франції (1799-1804), імператор (1804-1814, 1815).

Наполеон III, Луї (1808-1873) – президент Французької республіки

(1848-1852), імператор Франції (1852-1870).

Олександр I (1777-1825) – російський імператор (1801-1825). **Олександр II** (1818-1881) – російський імператор (1855-1881). **Олександр III** (1845-1894) – російський імператор (1881-1894). **Олександр I Баттенберзький** (1857-1893) – болгарський князь (1879-1886).

Орлов Олексій Федорович (1786-1861) – генерал кавале-

рії, генерал- ад'ютант, дипломат, у переговорах з Туреччиною домігся укладення вигідного для Росії Унк'яр-Іскелеського договору (1833).

Пальмерстон, Генрі Джон Темпл (1784-1865) – міністр закордонних справ Великобританії (1830-1841, 1846-1851), прем'єр-міністр (1855-1858, 1859-1865).

Пітт, Уільям молодший (1759-1806) – прем'єр-міністр Великобританії

(1783-1801, 1804-1806).

Пу І (1906-1967) – останній імператор Цінської династії (1909-1912). Імператор держави Маньчжоу-го (1932-1945).

Пуанкаре, Раймон (1860-1934) – президент Франції (1913-1920). **Путятін, Євфимій Васильович** (1803-1883) – граф, адмірал, російський державний діяч і дипломат.

Радовіц – німецький дипломат, очолив місію до Петербурга у 1875 р. **Ратенау, Вальтер** (1867-1922) – міністр закордонних справ Німеччини (1922).

Ріббентроп, Йоахім (1893-1946) – міністр закордонних справ Німеччини (1938-1945).

Робесп'єр, Максиміліан Франсуа Марі Ісідор де (1758-1794) – один із діячів Великої Французької революції, глава якобінців.

Роон, Альбрехт Теодор Еміль фон (1803-1879) – генерал-фельдмаршал, військовий міністр Пруссії (1859-1873).

Рузвельт, Франклін Делано (1882-1945) – президент США у 1933-1945 рр.

Сеймур, Джордж Гамільтон (1797-1880) – британський дипломат, посол Великобританії у Росії (1851-1854).

Солсбері, Роберт Артур Толбот Гаскойн-Сесіл (1830-1903) – прем'єр-міністр Великобританії (1885-1886, 1886-1892, 1895-1902), міністр закордонних справ (1895-1900).

Сталін (Джугашвілі), Йосиф Віссаріонович (1878-1953) – Генеральний секретар ЦК КПРС (РКП(б), ВКП(б)), Голова Ради Народних Комісарів (Ради Міністрів) СРСР (1941-1953), Народний комісар оборони СРСР (Міністр збройних сил СРСР) (1941-1947).

Талейран-Перигор, Шарль Моріс (1754-1838) – міністр закордонних справ Франції (1797-1799, 1799-1807, 1814-1815).

Франклін, Бенджамін (1706-1790) – американський державний і політичний діяч, дипломат, вчений, посланник США у

Франції (1776- 1785).

Франц-Фердинанд (1863-1914) - ерцгерцог австрійський, спадкоємець австрійського престолу.

Хей, Джон Мільтон (1838-1905) – держсекретар США (1898-1905). **Цяньлун** (1711-1799) – імператор маньчжурської династії (1736-1799). **Чариков, Микола Валеріанович** (1855-?) – російський дипломат, посол Росії в Туреччині (1909-1912).

Чемберлен, Джозеф (1863-1937) – британський політичний і державний діяч, дипломат, міністр закордонних справ (1924-1929).

Чемберлен, Невіл (1869-1940) – прем'єр-міністр Великобританії (1937- 1940).

Черчілль, Уїнстон Леонард Спенсер (1874-1965) – прем'єр-міністр Великобританії (1940-1945, 1951-1955).

Чичерін, Георгій Васильович (1872-1936) – народний комісар закордонних справ РСФРР (з 1923 р. – СРСР) (1918-1930).

Юнг, Овен (1874-1962) – американський фінансист, президент правління компанії «Дженерал електрик», автор 50-річного плану стягнення репарацій з Німеччини (1929).

Ямагата, Арітомо (1838-1922) – японський військовий і політичний діяч, прем'єр-міністр Японії (1889-1891, 1898-1900).

Термінологічний словник

Агресія – поняття міжнародного права, яке означає проти-правне, пряме чи опосередковане, застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави.

Анексія – вид агресії, насильницьке приєднання (загарбання) всієї або частини території іншої держави або народу.

Аншлюс – політика насильницького приєднання Австрії до Німеччини, яка проводилась нацистським режимом Гітлера.

Бундесканцлер – урядова посада у німецькомовних країнах в Австрії і Німеччині – глава уряду, у Швейцарії – глава федеральної канцелярії.

Бурси – нащадки голландських, німецьких і французьких колоністів у Південній Африці.

Віденський регламент – Віденський регламент 1815 року й Аахенський протокол 1818 року. Вперше встановили поділ на класи дипломатичних агентів («Положення щодо дипломатичних агентів»), заклали правила і традиції дипломатичного церемоніалу та протоколу.

Війна – складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їх збройними силами. Це специфічна форма вияву соціальних відносин, в якій домінує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя

Військова конвенція – угода між двома або більше країнами, яка визначає кількість військ для взаємодопомоги в разі виникнення війни з третіми країнами.

Вітчизняна війна – відбиття нападу агресора, який зазіхнув на свободу і незалежність країни; характеризується небувалим піднесенням патріотизму і готовністю всіх верств населення захистити свою вітчизну.

Воєнна тривога – загроза виникнення війни.

Воєнно-політичний блок – союз або угода держав з метою спільних дій для вирішення спільних політичних, економічних і військових завдань.

Громадянська війна – боротьба за владу між громадяна-

ми одного суспільства, країни. При вивченні будь-якої громадянської війни дослідники виділяють основне протиріччя, через яке точилась дана війна, а також дві основні суспільні групи (класи), боротьба між якимивизначала характер цієї війни.

Декларація – документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Демократія – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. При цьому управління державою здійснюється народом або безпосередньо (пряма демократія), або опосередковано, через обраних представників (представницька демократія).

Демпінг – продаж товарів за цінами, нижчими від контрактних на міжнародних товарних ринках, за умови, що низький рівень ціни не зумовлюється відповідним рівнем витрат виробництва цього товару.

Державний переворот – насильницька та неконституційна зміна влади у державі, збройний виступ ворожих сил проти державної влади, організований у результаті таємної змови. Державний заколот, як правило являє собою зміну правлячих еліт або верхніх ешелонів влади у країні.

Державно-монополістичний капіталізм – нова, розвиненіша форма монополістичного капіталізму, для якої характерне з'єднання сили капіталістичних монополій з силою держави.

Де-юре – юридично, згідно праву.

Династія (влада, панування) – у монархічних державах кількамонархів з одного й того ж роду (родини), які змінюють один одного за правом успадкування, а також члени їх родин. У переносному значенні – низка людей, які походять з одного роду, котрі продовжують справи їхніх батьків.

Дипломатична ізоляція – система заходів, які застосовують до держави шляхом порушення її зовнішніх зв'язків, щоб примусити блоковану державу виконати певні дії або утриматись від них. Вона часто пов'язана з економічною блокадою, іноді з воєнною.

Дипломатична нота – вид дипломатичного документа, офіційне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав. У дипломатичній практиці поширені вербальні та особисті ноти. Якщо вербальні ноти стосуються різноманіт-

них поточних питань міжнародного життя, то в особистих нотах викладаються питання важливого принципового значення згідно з дипломатичним протоколом у країні перебування дипломатичного представництва тієї чи іншої держави або відповідь на особисту ноту. Особиста нота має форму листа, друкується на спеціальному бланку, надсилається від імені особи, яка підписує її. Чіткої правової регламентації питань, що викладаються у вербальних або особистих нотах, не існує. При складанні нот дипломати керуються традиціями і практикою країни перебування. У міжнародній дипломатичній практиці обмін нотами є однією з форм укладання міжнародних договорів.

Дипломатичне зондування – виявлення намірів будь-якої держави відносно проведення мирних переговорів.

Дипломатичне мистецтво – вміння ведення переговорів.

Директива – правовий документ. На відміну від постанови чи рішення, інструментів прямої дії, директива запроваджується через національне законодавство. Вона зобов'язує державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей.

Договір міжнародний – це регульована міжнародним правом угода, укладена державами і/або іншими суб'єктами міжнародного права. Міжнародний договір може бути складений у вигляді одного документа або кількох документів (наприклад, обмін нотами).

Доктрина – вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула.

Економічна блокада – ізоляція держави з метою підризу її економіки шляхом порушення торговельних зв'язків, застосування ембарго тощо. Вона часто пов'язана з політичною та іноді з воєнною.

Економічна криза – різке погіршення економічного стану країни, що виявляється у значному спаді виробництва, порушенні виробничих зв'язків, що склалися, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, і в результаті - у зниженні життєвого рівня, добробуту населення.

Екстериторіальність – імунітет особи, організації, установи або об'єкта від юрисдикції держави перебування та підпорядкування її виключно законам власної держави.

Ембарго – заборона ввезення у країну чи вивезення з неї

золота, іноземної валюти, деяких видів товарів (наприклад, зброї). У воєнний час виступає як форма економічної блокади, у мирний – як засіб фінансового тиску на інші країни.

Емігрантський уряд – уряд країни, територія якої захоплена зовнішнім ворогом або повстанцями (заколотниками), в результаті чого він змушений перебувати і діяти за кордоном.

Ескалація – планомірне нарощування якоїсь дії (конфлікту, військової могутності, колоніальних загарбань тощо).

Загальнонаціональна ідея виступає як акумулятор прогресивних національних програм, політичних ідей, гасел, цінностей, рушій національного прогресу, основа національно-визвольних рухів, національної самосуверенізації становить платформу національної ідеології, визначає теоретичні засади національної свідомості.

Імператор – титул деяких монархів, що означає вищий ранг у порівнянні з королем; правитель імперії.

Імперія – держава на чолі з імператором.

Інтервенція - у міжнародному праві насильницьке втручання однієї чи кількох держав у внутрішні справи іншої держави, спрямоване проти її територіальної цілісності або політичної незалежності. У наш час такі цілі означають несумісність з цілями і принципами Статуту ООН. Розрізняють збройну, економічну, дипломатичну інтервенцію. Найнебезпечнішою формою для миру і незалежності країни, що стала об'єктом посягання, є збройна інтервенція, тобто збройне втручання, яке розглядається як агресія. Держава, що піддалася інтервенції, має право боротися проти неї всіма доступними їй засобами, а також вимагати покладання відповідальності на державу, котра здійснює інтервенцію.

Інцидент – випадок, непорозуміння, подія (зазвичай неприємна), зіткнення.

Каботаж – прибережне плавання між портами однієї держави, без входу в іноземні порти.

Кайзер – титул німецького імператора.

Канцлер – глава уряду в Німеччині, Австрії.

Капітуляція – у міжнародному праві припинення боротьби і здача збройних сил однією з воюючих держав. Беззастережна капітуляція підписується, як правило, при повному розгромі збройних сил.

Коаліція – політичний або військовий союз держав, які

домовилися про спільні дії з тих чи інших питань міжнародних відносин; об'єднання кількох політичних партій на засадах угоди про утворення уряду з представників цих партій (коаліційний уряд).

Колоніальна війна – збройний конфлікт, започаткований з метою завоювання або утримання колоній.

Колоніальна політика – це політика поневолення і експлуатації за допомогою військового політичного і економічного примусу народів, країн і територій переважно з інонаціональним населенням, як правило, економічно менш розвинених. Вона проводиться експлуаторськими класами метрополій.

Колонії – країни і території, що знаходяться під владою іноземної держави (метрополії), позбавлені політичній і економічній самостійності, керовані на підставі спеціального режиму.

Колонізація – заселення незайманих земель або захоплення чужих територій із подальшим їх заселенням.

Компроміс – згода, порозуміння з політичним противником, що досягнуті шляхом взаємних поступок.

Комюніке – офіційне повідомлення про хід і наслідки переговорів між державними і громадськими діячами, делегаціями у міжнародних відносинах.

Конвенція – різновид міжнародного договору, у якому прописані норми є юридично зобов'язуючими для сторін, які підписали цю конвенцію.

Конституційна монархія – влада монарха обмежена конституцією, законодавчі функції передані парламенту, виконавчі – уряду. Без згоди парламенту монарх не має права видавати закони й розпорядження

Континентальна блокада – запроваджена у 1806 р. Берлінським декретом Наполеона І, щоб зруйнувати британську економіку; заборона будь-яких контактів (особливо торгівлі між контрольованими Францією країнами Європи та Великою Британією).

Конфлікт – ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

Контрибуція - 1) примусові післявоєнні платежі, які сплачує держава, що зазнала поразки у війні, державам-переможницям; 2) примусові грошові чи натуральні стягнення з населення, які проводять війська однієї з країн, що воюють, на

захопленій території противника. Сучасним міжнародним правом заборонена.

Конфронтація – протистояння, протиборство, протиставлення соціально-політичних систем, воєнно-політичних союзів, окремих держав, різних соціальних сил всередині держави; протистояння, зіткнення ідеологічних систем.

Купецька гільдія – основна форма організації людей, які займаються торгівлею.

Ландтаг – у деяких сучасних державах (Австрія, ФРН) - місцеві представницькі органи, а також парламент Ліхтенштейну, який складається з 25 членів, що обираються на 4 роки. У добу Середньовіччя ландтаг - збори станових представників у феодальних німецьких князівствах.

Ленд-ліз - система, за якою Сполучені Штати Америки, здебільшого на безоплатній основі, передавали своїм союзникам у Другій світовій війні боєприпаси, техніку, продовольство і стратегічну сировину, включаючи нафтопродукти.

Лян – китайська грошова одиниця вагою 37,301 г срібла.

Меморандум – дипломатичний документ, в якому викладений фактичний, документальний чи юридичний бік якогось питання. Як правило, додається до ноти або вручається особисто представнику іншої країни.

Митні збори – збори, що стягують митні органи у встановленому порядку при переміщенні товарів через митний кордон даної країни.

Міністр-президент – перший міністр в деяких державах Європи (Австрія, Пруссія).

Місія (в дипломатії) – дипломатичне представництво.

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а збройних сил, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Мілітаризація – дії державних органів у сфері економіки, політики та соціуму, спрямовані на нарощування військової потужності держави.

Монархія – форма державного правління, за якої найвища

державна влада повністю (необмежена, абсолютна монархія) або частково (обмежена, конституційна монархія) належить одній особі – спадкоємному монархові.

Монополія – виключне право (виробництва, торгівлі, промислу і т.п.), що належить одній особі, групі осіб (олігополія) чи державі.

Нейтралітет – юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, а в мирний час відмова від участі у військових блоках.

Окупація – у військовій справі та в міжнародному праві тимчасове заняття озброєними силами території супротивника.

Освічений абсолютизм – політика, здійснювана у XVIII столітті у деяких європейських монархічних державах. Її змістом було знищення або перетворення «зверху» найбільш застарілих феодальних порядків. Монархи, які здійснювали цю політику, зображували своє правління як союз королів і філософів.

Пакт – угода, договір.

Перший консул – посада Наполеона Бонапарта після державного перевороту 18 брюмера 1799 р.

Політична система – впорядкована, складна, багатогранна система державних і недержавних відносин соціальних (суспільних та політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції. Вона покликана відображати різноманітні інтереси соціальних груп, які безпосередньо або через свої організації і рухи роблять вплив на державну владу.

Президент – глава держави з республіканською формою правління.

Природне право – термін теорії права, що визначає право, задане самою природою, а, отже, універсальне, однакове для всіх, чинне повсюди і завжди. Природне право протилежне позитивному праву,

накладеному в рамках правової системи конкретної держави.

Просвітництво – це широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVII-XVIII ст. Представники цієї течії: вчені, філософи, письменники, вважали метою суспільства людське щастя, шлях до якого - переустрій суспільства відповідно до принципів, продиктованих розумом, були прихильниками теорії природного права.

Протекторат – форма залежності однієї держави від іншої

або суспільства від якоїсь особи, коли основні питання суспільно-політичного життя регулює протектор (захисник, покровитель).

Революція – швидка зміна встановленого політичного, соціального чи економічного порядку суспільства здебільшого насильницьким способом.

Рейхсканцлер – глава уряду в Німеччині.

Рейхстаг – парламент Німеччини.

Репарації – повне або часткове відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними актами) державою, що розв'язала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу.

Республіка – форма державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний строк, з окресленими законом повноваженнями, існує поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Святі місця – християнські пам'ятки Палестини.

Священний союз – об'єднання європейських монархів, яке виникло після падіння імперії Наполеона.

Сепаратні переговори – у міжнародному праві переговори з противником, які ведуться під час воєнних дій без відома інших учасників коаліції (союзу). Ведення сепаратних переговорів є порушенням зобов'язань щодо своїх союзників, які перебувають у стані війни.

Система міжнародних відносин – особливий вигляд суспільних відносин і сьогодні розглядається як система міждержавних і недержавних взаємодій в глобальному, регіональному масштабі або на рівні двосторонніх відносин. Метою таких взаємодій і відповідно метою міжнародних відносин є створення сприятливих умов для функціонування і розвитку суб'єктів взаємодії (суб'єктів міжнародних відносин).

Соціальна напруженість – ситуація, яка характеризується нестабільністю і кризою у суспільстві, зниженням продуктивності діяльності, загостренням протиріч, невдоволенням діями існуючої влади.

Статус – абстрактний багатозначний термін, який в загальному розумінні визначає сукупність стабільних значень параметрів об'єкта чи суб'єкта.

Статут – кодифікований нормативно-правовий акт, що є зведенням правил, які регулюють діяльність організацій, уста-

нов, товариств, громадян, їх відносини з іншими організаціями та громадянами, права та обов'язки у певній сфері державного управління або господарської діяльності.

Східне питання – умовне, прийняте, прийняте в дипломатії та історичній літературі позначення міжнародних суперечностей кінця XVIII – початку XX ст., пов'язаних з боротьбою балканських народів за визволення від турецького гноблення, початком розпаду Османської імперії і боротьбою великих держав за поділ турецьких володінь.

Султанат – монархічна держава, очолювана султаном.

Суперінтендант – особа, яка здійснює над чимось нагляд.

Суспільна свідомість – сукупність ідей, теорій, поглядів, уявлень, почуттів, вірувань, емоцій людей, настроїв, у яких відбивається природа, матеріальне життя суспільства і вся система суспільних відносин.

Сюзеренітет – характерна для епохи феодалізму система особистих відносин та відносин влади, що виражались у вигляді договорів між сюзеренами (сеньйорами) та васалами. У формі сюзеренітету розвивались також і міжнародно-правові відносини між сильними та більш слабкими васальними державами.

Тайпіни – повстанці, учасники селянської антифеодальної війни у Китаї 1850-64 рр. проти маньчжурської династії Цін.

Тенденція – можливість тих чи інших подій розвиватися у даному напрямку.

Тимчасовий уряд – уряд, що створюється під час надзвичайного положення після падіння попереднього режиму. Тимчасовий уряд має повноваження до створення постійного уряду. Тимчасові уряди часто створюються під час війни або революції.

Трактат – у XVIII-XIX століттях цим терміном у Росії називалися дипломатичні договори.

Федерація – форма державного устрою, у якій частини федеральної держави є державними утвореннями, які володіють юридично визначеною політичною самостійністю.

Феодальна верхівка – вища верства правлячого класу феодального суспільства (князі, бояри, барони, герцоги, графи, беї, мурзи тощо).

Хартія – це правовий акт, який не набуває обов'язкової чинності, за своєю суттю є майже завжди декларацією і форму-

лює загальні принципи і цілі якихось міжнародних домовленостей.

Хедив – титул, який використовували володарі Єгипту у XIX-XX ст.

Циркулярна депеша – дипломатичною мовою депешами називаються повідомлення, якими обмінюються міністр закордонних справ і підпорядковані йому послы, акредитовані при іноземних дворах.

Цінні папери – грошові документи (акції, облігації), що визначають взаємовідносини між компанією чи державою, яка їх випустила (*емітувала*, відтак називається емітентом), та їх власником. Вони здебільшого передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Юнкерство – соціальний клас дворян-землевласників (поміщиків) у Німеччині, насамперед Пруссії.

ЗМІСТ

Вступ	3
Тема 1. Бенджамін Франклін як дипломат.....	6
Тема 2. Наполеон як дипломат.....	10
Тема 3. Дипломатичне мистецтво Талейрана.....	14
Тема 4. Віденська система міжнародних відносин.....	17
Тема 5. Російсько-турецькі відносини в першій половині XIX століття.....	20
Тема 6. Паризький конгрес.....	23
Тема 7. Дипломатія Наполеона III.....	26
Тема 8. Роль Бісмарка в об'єднанні Німеччини. Франко-пруська війна. Європа після Франкфуртського миру.....	30
Тема 9. Сан-Стефанський мирний договір і Берлінський конгрес 1878 р.	35
Тема 10. Австро-німецькі відносини у 70-80-х рр. XIX ст. Троїста угода. Укладення франко-російського союзу (1891-1893).....	38
Тема 11. Зовнішня політика США у XIX ст.	42
Тема 12. Далекосхідна проблема в міжнародній політиці XIX – на початку XX ст.	46
Тема 13. Зовнішня політика Великобританії в останній третині XIX – на початку XX ст.	56
Тема 14. Дипломатична боротьба Антанти й австро-німецького блоку у першому десятилітті XX ст.	59
Тема 15. Міжнародні відносини в роки Першої світової війни. Брестський мир	62
Тема 16. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин	66
Тема 17. Стабілізація міжнародних відносин у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст.	68
Тема 18. Криза і ліквідація Версальського порядку	72
Тема 19. Початок Другої світової війни. Створення антигітлерівської коаліції	76
Тема 20. Завершення Другої світової війни	79
Питання до іспиту	83
Критерії оцінки відповідей на іспиті	87
Критерії оцінювання роботи студентів.....	88
Словник імен	92
Термінологічний словник	98

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Виробничо-практичне видання

Методична серія. Випуск 451

Людмила Анатоліївна ВОВЧУК,
Петро Микитович ТРИГУБ

Історія міжнародних відносин (1789-1945 рр.)

Методичні рекомендації

Редактор *О. Михайлова*

Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювально-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 13.01.2025.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 6,2. Обл.-вид. арк. 4,4.

Тираж 50 пр. Зам. № 6889.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81,

e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2020.